

IZVORI I HISTORIOGRAFIJA O TEMPLARIMA U SENJU

Viteški red templara, kao zapadnoeuropski čimbenik, imao je u Hrvatskoj nekoliko svojih posjednih sjedišta (preceptorata), a jedno od njih bilo je i u Senju. Kroz svoju povijest, Senj je zbog trgovine i položaja uvijek bio važan za Hrvatsku, a templari su u Senju boravili od 1183. do 1269. godine. U radu autor donosi kronološki pregled izvora i historiografskih radova o templarskoj djelatnosti u Senju te iz toga zaključuje kakvo je današnje stanje istraženosti templara u Senju. S obzirom na to da u historiografiji pod preceptorat Senja neki autori ubrajaju i Gacku, autor se dotiče i templarske djelatnosti u njoj.

Ključne riječi: *templari, izvori, historiografija, Senj, Gacka*

UVOD

U svojoj povijesti grad Senj imao je izuzetnu trgovačku i prometnu važnost za Hrvatsku, a dio te povijesti obilježili su i templari svojom prisutnošću u njemu. Uz Vranu i Dubicu, Senj spada među najistaknutija templarska sjedišta u Hrvatskoj, o čemu svjedoče vijesti iz izvora koje su za Senj brojnije nego li za neko drugo templarsko sjedište u Hrvatskoj. Ostavština templara, pa tako i ona u Senju, predstavlja i dio hrvatskog arheološkog nasljeđa i uzevši to u obzir, templarsku djelatnost nije moguće u potpunosti rekonstruirati ako se u razmatranje ne uzmu i neke arheološke spoznaje. Ipak, s obzirom na to da o templarskoj djelatnosti u Senju mnogo više svjedoče povijesni izvori, nego li arheološki kojih gotovo da i nema, osim poneke pretpostavke, ovaj rad primarno će dati pregled povijesnih izvora te radova i djela onih autora koji su upravo svoje spoznaje i teze temeljili na tim povijesnim izvorima. O templarskoj djelatnosti u Senju prvi je pisao još Ivan Kukuljević Sakcinski (1886.), a danas je o njoj moguće reći nešto više. S obzirom na to da pregled historiografskih radova i izvora o templarskoj djelatnosti u Senju još nije iznesen te da su brojni autori onda pišući o templarima u Senju u svojim radovima i izostavljali već iznesene spoznaje i podatke iz vrela, bitno je sve spoznaje i činjenice iznijeti i sistematizirati na jednome mjestu.

Viteški red templara osnovao je Hugo Payens (1070. – 1136.) koji je sa sedam francuskih vitezova uz zavjet siromaštva, suzdržljivosti i poslušnosti, položio u Jeruzalemu 1119. godine i zavjet

obrane hodočasnika u Jeruzalemu i na njihovu putu do Svete Zemlje.¹ Templarski red ujedinio je i dva popularna ideala – vojnički i redovnički², a to je bio i jedan od glavnih razloga njihovu naglom širenju u Zapadnoj Europi u XII. i XIII. st.³ Prema tome, viteški red templara na hrvatskom prostoru predstavlja ujedno i zapadnoeuropske utjecaje. Templari imaju i svoj hijerarhijski ustroj – na čelu reda nalazi se *veliki magistar (meštar)*, a vlast mu je bila ograničena generalnim kapitulom. Templari su bili podijeljeni i po pokrajinama, a svaka templarska pokrajina imala je poglavara koji se zvao *magistar*. Posjednim templarskim sjedištem, „kućom“, upravljao je *preceptor*, a područje koje joj je pripadalo zvalo se *preceptorat*.⁴ Lokaliteti viteških redova rijetko su dokumentirani u Hrvatskoj, što je posljedica njihove organizacijske strukture koja odstupa iz okvira teritorijalne crkvene organizacije, ali i okvira svjetovne feudalne moći.⁵ Osim Senja, Dubice i Vrane, u Hrvatskoj postoje još sljedeći lokaliteti (preceptorati) templara: Gora, Glogovnica, Sveti Martin (Božjakovina) i Našice.⁶ Neke činjenice upućuju da bi i Gacka mogla biti zaseban preceptorat, no s obzirom na to da su vijesti o njoj jako oskudne i da ju neki autori (npr. Lelja Dobronić⁷) svrstavaju pod preceptorat Senja, i ona će biti dotaknuta u ovom radu. Inače, u cijeloj Europi je bilo oko devet tisuća preceptorata.⁸

IZVORI O TEMPLARIMA U SENJU

Izvori koji svjedoče o templarskoj djelatnosti na području Senja sačuvani su u nekoliko objavljenih djela. Prije svega, tu su zbirke građe *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis* Györgya Fejera i *Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*, odnosno temeljne zbirke za povijest Hrvatsko–Ugarskog Kraljevstva, koje ujedno kriju i najveći broj podataka o templarima u Senju (14 dokumenata). S obzirom na to da je Senj kao luka u vrijeme templara imao veze i s Venecijom (Mlecima) i bio važna točka njenim trgovcima, svakako treba zaviriti i u *Listine Šime Ljubića*, koje, među ostalim, kriju i dokumente o dugotrajnoj parnici između templara i Mlečana (1248.). S obzirom na to da su viteški redovi, pa tako i templari, bulom *Omne datum optimum* (1139.) stavljeni u službu pape, još svakako valja konzultirati djelo *Vetera monumenta historica Hungariam sacram illustrantia* Augustina Theinera, njemačkog teologa i povjesničara, te prefekta Vatikanskog tajnog arhiva, koji je u svojoj službi onda i prepisao brojne vatikanske dokumente i objavio ih u nekoliko svojih zbirki. Podatci o templarskoj djelatnosti u Senju (u sadržajno kraćem obliku) i imenima senjskih templara bit će izneseni kronološkim redoslijedom u sljedećim tablicama:

1 J. KOLANOVIĆ 1971: 208–209; L. DOBRONIĆ 2002: 11–12.

2 Dok vojničko podrazumijeva vještinu, viteštvo i snagu, redovničko podrazumijeva čistoću, siromaštvo i poslušnost (J. BELAJ 2007: 12). O idealu viteštva vidi još svakako J. HUIZINGA 1964: 64–73 i R. LOPEZ 1978: 154–155.

3 J. BELAJ 2007: 12. Ljudevit Ivančan navodi da je oko 1260. g. viteški red templara brojio do 20 000 članova (LJ. IVANČAN 1927: 314).

4 J. KOLANOVIĆ 1971: 209; L. DOBRONIĆ 2002: 13.

5 J. BELAJ 2008: 4.

6 L. DOBRONIĆ 2002: 81; usp. M. MARKOVIĆ 2003: 175–176.

7 L. DOBRONIĆ 2002: 95; 2003: 195.

8 L. DOBRONIĆ 2002: 81.

Redni broj	Sadržaj ⁹	Datacija	Porijeklo podataka
1.	Papa Lucije III. potvrđuje templarima darovnicu kralja Bele III. – selo Senj (<i>vilam Signye</i>), sa svim pripadnostima, s crkvom sv. Jurja „i svime što na tom mjestu po kraljevom darovanju opravdano posjeduju“ (<i>et omnibus, que in eodem loco de donatione regia rationabiliter possidetis</i>).	22. studenoga 1184./ 1185.	CDH II, str. 204–205 (= CD II, str. 191, dokument 188).
2.	U ispravi u kojoj zastupnici Raba i Senja stvaraju međusobni trgovački ugovor spomenut je brat Terim „gospodar Senjana“ (<i>Terrinus frater templariorum Segniensium dominator</i>).	Svibanj, 1205.	CD III, str. 48–49, dokument 44.
3.	Kralj Andrija II. potvrđuje templarima grad Senj kojeg su dobili od kralja Bele III. sa svim pripadnostima, šumama (...) „s crkvom sv. Jurja na teritoriju toga grada, koju im je dao splitski nadbiskup Petar“ (<i>cum ecclesia beati Georgii in eiusdem civitatis territorio sita, quam eis Petrus archiepiscopus Salonie dedit, consistat</i>).	1209.	CD III, str. 85–86, dokument 74.
4.	Nakon što se vratio s križarskog pohoda, budući da je kao i njegova supruga (kraljica) Jolanta bio zahvalan magistru Ponciju od Križa koji ga je kao kraljev namjesnik mijenjao, Andrija II. dodjeljuje templarima zemlju Gacku u Hrvatskoj, koja se dotiče zemalja utvrđenog grada (<i>castrum</i>) Senja i zemalja Modruša i Bužan, sa svim pripadnostima u potpunosti bez ikakva umanjivanja za naknadu troškova i trud.	1219. ¹⁰	CDH III(1), str. 272–275 (= CD III, str. 174–176, dokument 150).

⁹ Prijevodi i pojašnjenja isprava pod br. 4 i 15, uz određene izmjene, preuzeti su od Lelje Dobronić (usp. L. DOBRONIĆ 2003, 192, 197). Prijevodi i pojašnjenja ostalih isprava isključivo su autorova odgovornost.

¹⁰ Vidi KUKULJEVIĆ 1886(a): 19, opasku br. 3 i usp. opasku na kraju dokumenta 150 (CD III: 176).

5.	Papa Honorije III. potvrđuje Andrijinu darovnicu iz 1219.	4. svibnja 1226.	CDH III(2), str. 29 (= CD III, str. 255– 256, dokument 228).
6.	Pred templarskom crkvom u Senju odvija se neka parnica, a jedan od prisutnika je i brat Petar, senjski preceptor (<i>fratris Petri Signie preceptoris</i>).	17. lipnja 1233.	CD III, str. 459– 460, dokument 6.
7.	Isprava u kojoj Rab i Senj utvrđuju ugovor iz 1205. godine. Spominje se brat Radoslav Reda hrama u Senju, „koji se zove Pristić“ (<i>frater Radoslaus domus Templi de Segna qui dicitur Pristic</i>).	Listopad, 1234.	CD III, str. 420, dokument 365.
8.	Na molbu opata topuskog, magistar templara Rembald de Karump i braća templari odlučili su cistercitima dati „jedno mjesto kraj Senja, da ondje sebi sagrade jednu kuću za vlastite stvari i potrebe samostana u kupovanju i prodavanju“ (<i>locum unum apud Sceingniam sibi dari, ad domum unam ibidem edificandam pro rebus propriis et necessariis dicti monasterii emendis et vendendis</i>). Dodijeljeno mjesto (zemljište) pripadalo je nekad prioru Opraku (<i>terra quam tenuit quondam prior Oprahk</i>). Cistercitima je postavljen uvjet da svojom djelatnošću ne štete trgovačkoj djelatnosti templara u Senju. Navodi se i mogućnost gradnje tržnice (<i>fondicum</i>) od strane templara.	Travanj, 1240.	CD IV, str. 109– 110, dokument 101.
9.	U ispravi u kojoj se mire Senjani i Babonići prisutna je i templarska strana. Spominje se i Lampert de Gereka (<i>Gue(z)ka?</i>).	Veljača, 1243. (?) ¹¹	CD IV, str. 181– 182, dokument 162.

¹¹ Vidi opasku prepisivača na kraju dokumenta (CD IV: 182).

10.	Magistar templara, Ivan de Metis, određuje granice „neke zemlje koju sv. Juraj ima u Gackoj“ (<i>terram, quam sanctus Georgius in Gecka habet</i>), tako da „polovica bude templarima, a polovica redovnicima“ (<i>dimidiam partem templariis et dimidiam monacis</i>). Uz magistra, prisutni su senjski preceptor brat Ivan, preceptor Gacke brat Bernard, brat Petar vitez od Bourgogne i drugi svjedoci.	14. svibnja 1245.	CD IV, str. 276–277, dokument 241.
11.	Između Mlečana i templara (velikog magistra) vodi se dugotrajni spor jer su mletački, krčki i rapski trgovci, u vrijeme kada je Senj bio spaljen (u prosincu 1239.), pretrpjeli štete od templara u Senju, pa su templari bili dužni platiti veliku odštetu. Spor je nazočio i brat Jordan, preceptor Vrane i Senja	6./ 25. travnja 1248.	LJUBIĆ I, str. 76–77, dokument 98 (= CD IV, str. 350–352, dokument 314).
12.	Dužd i magistar templara određuju na koji način nadoknaditi međusobnu štetu učinjenu tijekom tatarske provale. Doznaje se da su templari bježali od Tatara.	3. svibnja 1248.	LJUBIĆ I, str. 78, dokument 99.
13.	Mlečani izabiru Ivana Kvirina da kao opunomoćenik iznudi 5200 libara od templara za štetu koju su u Senju učinili Mlečanima, Krčanima i Rabljanima.	5. kolovoza 1248. ¹²	LJUBIĆ I, str. 138, dokument 213.
14.	Spor između krbavskih plemena i templara u kojima se templarima osporava pravo na zemlju Sinac (Sinč, <i>Synch</i>) u Gackoj. Kralj Bela IV., nakon temeljitog sudskog postupka, 30. ožujka presuđuje u korist templara. Templare je zastupao magistar templara za Slavoniju i Ugarsku, a sporu su nazočili i braća Vernerije i Konrad.	30. ožujka 1256.	CD Dodaci I, str. 206–207, dokument 160.

12 Vidi KUKULJEVIĆ 1886(a): 25, bilj. 2.

15.	<p>Spor u Senju između templara i Dubrovčana. Guilermo iz templarske kuće u Senju naredio je Vukašu da ubere arboratik od Dubrovčana. Dubrovčani nisu htjeli platiti arboratik, a zbog arboratika su se pozvali i na gospodina Fridrika, kneza Krka, Modruša i Vinodola. Brat Guilermo zahtijevao je da se kao svjedok dovede i Deša, sin pok. Mirjeska, koji je nekad bio templarski ubirač pristojba, rekavši da je Deša u svoje vrijeme primao arboratik od Dubrovčana. Fridrik i suci grada Senja su istražili slučaj, a na kraju je zaključeno da Dubrovčani nisu bili dužni plaćati arboratik u Senju.</p>	13. svibnja 1257.	CD V, str. 66–67, dokument 586.
16.	<p>Templari s Belom IV. postižu sporazum kojim u zamjenu za Senj i Gacku dobivaju Dubičku županiju.</p>	1269.	CDH IV(3), str. 506–508 (= CD V, str. 510–513, dokument 975).
17.	<p>Papa Grgur X. potvrđuje darovnicu iz 1269. Iz papine potvrde saznaje se da se u kuriji apostolskoj vodila parnica o gradu Senju i posjedu (distriktu) Gackoj, što je iziskivalo velik trošak za templare. Brat Franko (magistar ili preceptor) u ime templara biva ovlašten da postigne nagodbu ili kraj ove parnice. Templari su u konačnici, pristavši na Dubičku županiju, sve privilegije na njoj i dobivši 1500 srebrnjaka, odustali od bilo kojih pravnih postupaka na koje bi imali pravo u vezi sa Senjom i Gackom.</p>	1274.	THEINER I, str. 310–316, dokument 536.

Tablica 1. Pregled glavnih podataka

Godina	Ime senjskog templara i porijeklo iz vrela ¹³
1205.	<i>frater Terrinus Templariorum Segniensium dominator</i> (CD III, str. 48, dokument 44, Dodaci I, str. 62, dokument 22)
<u>1233.</u>	<i>frater Petri Signie preceptoris</i> (CD III, str. 459–460, dokument 6)
1234.	<i>frater Radoslaus domus Templi de Segna qui dicitur Pristić</i> (CD III, str. 420, dokument 365)
1240.	<i>Quondam prior Oprakh</i> (CD IV, str. 109, dokument 101)
<u>1243.</u>	<i>Lampert de Gereka (Gue(z)ka?)</i> (CD IV, str. 181–182, dokument 162)
1245.	<i>frater Joannes preceptor Segniensis, frater Bernardus preceptor de Gecke</i> (CD IV, str. 276, dokument 241)
1248.	<i>frater Yordan preceptor Urane et Sennie</i> (CD IV, str. 350, dokument 314); prisutan brat Petar, vitez iz Bourgogne (CD IV, str. 276, dokument 241)
1256.	braća Vernerije i Konrad, vjerojatno iz Senja (CD Dodaci I, str. 207, dokument 160)
1257.	<i>frater Guilelmus domus templi de Senia</i> (CD V, str. 66, dokument 586)

Tablica 2. Imena senjskih templara

HISTORIOGRAFIJA O TEMPLARIMA U SENJU

U ovom dijelu bit će redom iznesen i pregled historiografskih radova o templarima u Senju. Prije samog pregleda valja ipak upozoriti na još neke stvari. Na početku rada spomenuto je kako je posjedno sjedište templara zapravo *kuća* (*domus*) i pitanje je u kolikoj mjeri to treba poistovjetivati sa *samostanom* (*monasterium*). Primjeri u ovom radu pokazat će kako se o tome baš i ne vodi računa u historiografiji i kako brojni autori tvrde da su templari u Senju imali *samostan*. Izraz *samostan* bit će korišten kod onih autora koji ga doista tako i spominju u kontekstu templara. Bitno poglavlje senjskih templara tiče se i točnog smještaja njihova posjednog sjedišta (*samostana/kuće*) u Senju, za koje se očito pretpostavlja da je sagrađeno u blizini spomenute crkve sv. Jurja (v. tablicu *Pregled glavnih podataka*, br. 1), koja danas ne postoji. U tu svrhu svakako nije naodmet spomenuti i još neke stvari. Nedaleko od Senja, nekih 10 kilometara južno, nalazi se naselje Sv. Juraj (Jurjevo), a postoje velike rasprave o tome jesu li templare u njihovoj *kući* u Senju, nakon što su iz Senja otišli i dobili u posjed Dubičku županiju (1269.), naslijedili benediktinci (pa možda templarsku *kuću* prenamijenili u svoj *samostan, opatiju*), ili se, s druge strane, benediktinska opatija

13 Tablica je sastavljena po zoru na L. DOBRONIĆ (v. 2002: 96), s tim što su dodana dva imena (podcrtano). Dobronić je u svoj popis stavila braću Vernerija i Konrada, iako za njih tek pretpostavlja da su bili iz Senja (L. DOBRONIĆ 2002: 95). Iako Dobronić pretpostavlja i da je Lampert de Gereka vjerojatno bio preceptor Gacke, iz nekog razloga njega nije stavila u popis, što je onda učinjeno ovdje (v. L. DOBRONIĆ 2002: 50; usp. N. KLAJČ 1990: 290).

nalazila u naselju Sv. Juraj (Jurjevo), možda i u periodu dok su i templari još bili u Senju? Ili nešto treće? Sve to pokazuje koliko je tematika templara u Senju kompleksna i kako je, prije nego li se ozbiljnije pristupi njenom istraživanju, potrebno stvari posložiti na svoje mjesto.

Ivan Kukuljević Sakcinski, koji je od hrvatskih historiografa prvi detaljnije pisao o viteškim redovima, u svom kapitalnom djelu *Priorat vranski sa vitezi templari i hospitalci sv. Ivana u Hrvatskoj* (1886.)¹⁴, objavljenom u dvije knjige *Rada JAZU*, navodi kako je kralj Bela III. još 1183. godine darovao templarima grad Senj sa svim pripadnostima i s crkvom sv. Jurja izvan Senja, te da je to darovanje potvrdio papa Lucije III. 22. studenog 1184./ 1185. godine.¹⁵ Kukuljević piše kako darovanje Senja i crkve sv. Jurja spominje i kralj Andrija II. u svojoj povelji 1209. godine, no dok za Senj Andrija priznaje da ga je darovao njegov otac Bela III., za crkvu sv. Jurja kod Senja navodi da ju je templarima darovao splitski nadbiskup Petar.¹⁶ Od imena senjskih templara, Kukuljević navodi kako se u to neko vrijeme u Senju nalazio *preceptor* (!) templara Terrin (Tersin)¹⁷, koji se, u prisutnosti senjskog satnika Krivošja i ostalih građana, 1205. godine izmirio s Rabljanima zbog nekih prepirki tih dvaju gradova.¹⁸

Kukuljević piše kako je kralju Andriji II. 1218. godine, kad se vratio iz križarske vojne¹⁹, njegova kraljica—žena Jolanta preporučila magistra Poncija od Križa, te kako je Andrija II. onda, „iz blagodarnosti i za njegove zasluge“, obdario 1221. (!) godine red templara županijom Gackom, „u primorju, koja ležaše medju gradovi Senjem, Bužani i Modrušami“.²⁰ Godine 1240. su, kako navodi Kukuljević, templari imali generalnu skupštinu u Glogovnici kojom je predsjedao magistar Rembald de Karump, a na kojoj je zaključeno da će se topuskim cistercitema predati u gradu Senju neko zemljište na kojem mogu sagraditi jednu kuću²¹. To zemljište je, kako navodi Kukuljević, pripadalo nekad prioru Opraku, a to je ujedno drugo ime nekog senjskog templara koje spominje Kukuljević.²² Kukuljević navodi još i uvjet kojeg su templari postavili cistercitema, a prema kojem cisterciti ne smiju u Senju nabaviti drugu kuću ili vinograd, ili bilo kakav posjed, bez dozvole magistra i vitezova reda templara.²³

Dalje Kukuljević piše kako su templari u vrijeme tatarske provale (1241./ 42.) iskusili koliko je po nekim mjestima „razdražen bio puk proti njim“.²⁴ Uz domicilno stanovništvo, prema Kukuljeviću, morali su pred Tatarima bježati i templari svećeničkog staleža²⁵, a između ostalog, pobjegli su i svećenici templarskog *samostana* sv. Jurja kod Senja. Svećenici templarskog samostana sv. Jurja

14 KUKULJEVIĆ 1886(a): 1–80; 1886(b): 1–68.

15 KUKULJEVIĆ 1886(a): 13.

16 Isto. Vidi tablicu *Pregled glavnih podataka*, br. 1 i 3.

17 U spomenutoj ispravi (v. tablicu *Pregled glavnih podataka*, br. 2) zapravo se ne spominje Terrin kao *preceptor*, već se radi o gruboj Kukuljevićevoj pretpostavci.

18 KUKULJEVIĆ 1886(a): 15.

19 O križarskim vojnama vidi više u R. HORVAT 1904: 144–146, F. ŠANJEK 1988: 186–193, B. GRGIN 1992: 139–154, I. GOLDSTEIN, B. GRGIN 2006: 309–312.

20 KUKULJEVIĆ 1886(a): 19. Vidi tablicu *Pregled glavnih podataka*, br. 4.

21 Vidi tablicu *Pregled glavnih podataka*, br. 8. Cisterciti su, dakle, u Senju imali tek *poslovni posjed* za potrebe svojeg samostana sv. Marije u Topuskom, a ne i *zaseban samostan* kako se kod nekih mislilo, na što upozorava i Branko Krmpotić (usp. B. KRMPOTIĆ 1981: 318).

22 KUKULJEVIĆ 1886(a): 24.

23 Isto.

24 KUKULJEVIĆ 1886(a): 25.

25 Templari su bili podijeljeni na vitezove i štitonoše, te *nevitezove* (svećenike i braću pomoćnike raznih zanimanja; L. DOBRONIĆ 2002: 12). Iako sama formulacija Kukuljevićevih rečenica nije najjasnija, pretpostavka je da misli na ovo.

pobjegli su na otok Krk, ali tu su, kako piše Kukuljević, na njih navalili mještani Baške i oplijenili ih, pod izlikom da su i senjski templari 1239. godine, za vrijeme magistra Rembalda de Karumpa, prilikom nekog požara u Senju, opljačkali krčke, rapske i mletačke trgovce. Prema Kukuljeviću, tek 25. travnja 1248. nagodili su se templari s mletačkim duždom Jakovom Tiepolom zbog nanesenih međusobnih šteta i uvreda, a tu nagodbu sklopio je s Mlečanima 6. travnja 1248. (tu vjerojatno Kukuljević misli na početak nagodbe) izaslanik magistra templara Gulielma od Sonara, vitez Jakov de Tornellis.²⁶ U Mlecima su bili prisutni još, od strane templara, brat Herman od Burga, preceptor u Kampaniji i treviskoj krajini, i brat Jordan, preceptor Vrane i Senja, što je ujedno i treće ime nekog senjskog templara koje spominje Kukuljević. Prema Kukuljeviću, postignut je dogovor kojim templari zbog nanesenih šteta (mletačkim podložnicima u Senju) moraju Mlečanima platiti odštetu od 5250 mletačkih dinara, a glede štete koju su stanovnici Baške nanijeli templarima provest će se istraga i krčkom knezu bit će naređeno pravedno postupanje s templarima. Templari su se ujedno obvezali, „da neće vriedjati ni Krcane ni Rabljane radi nanesenih im raznih šteta“.²⁷

Kukuljević dalje navodi kako Mlečani od templara ugovorenu odštetu nisu nikada u potpunosti primili te da je 5. kolovoza iste godine mletačko veliko vijeće izabralo Ivana Kvirina (Quirino) za svog povjerenika, davši mu nalog da ode u Senj i da „utjera od meštra templara i manzije senjske“ 5200 dinara koje templari „ostadoše dužni u ime odštete za počinjenu štetu trgovcem mletačkim, krčkim i rabskim u Senju, u vrieme gradskog požara“.²⁸ Povjerenik Ivan Kvirin trebao se pozvati na spomenutu ispravu brata Gulielma od Sonara, magistra templara, „providjenu redovnom olovnom pečatju“.²⁹ Ta nagodba mira, prema Kukuljeviću, nije imala povoljnih posljedica ni za jednu ni za drugu stranu jer Mlečani nisu dobili ugovorene odštete, a templari su morali uskoro napustiti grad Senj i Gacku županiju, „za kojim posjedom vrebahu jur od davna silni knezovi krčki i modruški“.³⁰ Kukuljević navodi kako su se templari ujedno znali koristiti i zaštitom rimske stolice te da je na njihovu molbu papa Inocent III. (!) 1253. godine potvrdio bulu kralja Bele IV., kojom je taj kralj templarima zajamčio sav darovani posjed i podijeljene im povlastice od svojih prethodnika, premda je ova darovanja prije nekoliko godina isti kralj bio i opozvao.³¹

Kukuljević navodi da je Bela IV. krčke i modruške knezove, zbog velikog zalaganja u vrijeme tatarske provale, nagradio gradom Senjom, dodavši im kasnije i upravu nad Gackom županijom. S druge strane, prema Kukuljeviću, templari nisu mogli mirno promatrati kako im kralj tako veliki i bogati posjed oduzima i drugome poklanja.³² Kukuljević piše kako su templari, iako su kasnije priznali da im u Senju nema opstanka jer su im senjski građani otkazali svaku poslušnost, osjetivši se ipak uskraćenima u svojem pravu podigli tužbu pred rimskom stolicom.³³ Dalje navodi kako je ta parnica trajala nekoliko godina, a kad je herceg Bela, mlađi sin kralja Bele IV., kao samostalan gospodar preuzeo vlast nad Hrvatskom, Dalmacijom i Slavonijom, obratio se templarima da će postupiti ispravno u njihovu korist i riješiti ih troškova koje je za njih iziskivala parnica. Uvjet te nagodbe bio je da templari pristanu na zamjenu grada Senja s drugim posjedom, a budući da

26 Vidi tablicu *Pregled glavnih podataka*, br. 11.

27 KUKULJEVIĆ 1886(a): 25.

28 Isto. Vidi tablicu *Pregled glavnih podataka*, br. 13.

29 KUKULJEVIĆ 1886(a): 25.

30 KUKULJEVIĆ 1886(a): 26.

31 Isto.

32 Isto.

33 KUKULJEVIĆ 1886(a): 26–27.

je tadašnji magistar templara u Hrvatskoj, putujući u Svetu Zemlju, dobio u gradu Akku od svog velikog magistra dozvolu da se može nagoditi i pristati na zamjenu, prihvatili su templari uvjet hercega. Prema Kukuljeviću, herceg im je uslijed toga 1269. godine za izgubljeni Senj i Gacku županiju dodijelio u zamjenu grad Dubicu na Uni, s čitavom županijom i njezinom upravom, sa svim pripadnostima i pravima, dopustio im ujedno sve „daće, bir, kunovinu, bansku zalazinu³⁴“, a za sebe je sačuvao „dohodke i bire, koji se po svoj Hrvatskoj pobirahu u ime komorske daće“.³⁵ Izuzeo je templare od banskog i županijskog suda, darovao im 1050³⁶ (!) srebrnjaka te se obvezao da će red templara braniti u svim pravima i povlasticama, „kao i u posjedu rečene županije dubičke proti svakomu neprijatelju“.³⁷ Ako bi red templara prekršio dogovor zamjene, morali bi platiti globu od dvadeset tisuća maraka finog srebra, a istu svotu dužan je platiti i onaj koji bi templare ometao na posjedu Dubice. Dubička županija trebala je, stoga, ostati u rukama templara.³⁸ U konačnici, templari su se obvezali odreći svih prava na grad Senj i Gacku županiju te da će „povratiti sve izprave, darovnice i listine glaseće na Senj i gadsku županiju“, podijeljene im od kraljeva Bele III., Andrije II., Bele IV. i hercega Kolomana, kao i potvrde rimskih papa.³⁹ Kukuljević još navodi da je ovu darovnicu potvrdio iste godine (1269.) kralj Bela IV., godinu dana kasnije njegov stariji sin kralj Stjepan V., 1272. godine, a na molbu magistra Guilelma, kralj Ladislav IV., te 1274. godine papa Grgur X.⁴⁰

Vjekoslav Klaić u svojoj monografiji *Krčki knezovi Frankapani* (1901.) dotaknuo se i templara u Senju pa tako navodi da se u Senju već u XII. st. spominju crkva i *samostan* sv. Jurja, koji je pripadao viteškom redu templara.⁴¹ Napominje da je Senj zadržao svoju autonomiju sve dok ga kralj Bela III. nije oko 1180. godine darovao viteškom redu templara, koji je onda u njihovoj vlasti ostao sve do 1269. godine, kada prelazi u kraljevsku upravu.⁴² Spominje i Andrijino darovanje Gacke županije (*župe*) te da su templari tu županiju držali do 1269. godine. Prema Klaiću, tijekom gospodarenja templara nad Gackom nestalo je benediktinskih redovnika iz Otočca.⁴³ Ne izostavlja ni mongolsku provalu u Senj te navodi kako su templari iz svog *samostana* sv. Jurja bježali na otok Krk, naročito u Bašku, gdje su im Baščani onda i neke štete nanijeli. Spominje i kako je mletački dužd 25. travnja 1248. godine u ime Krčana ugovarao mir s magistrum templara, koji su tada držali Senj.⁴⁴ Navodi kako templari, mahom stranci, nisu bili miroljubivi sa susjednim hrvatskim županima i plemenima, već je bilo vječitih smutnja i krvavih borbi. Spominje kako 1239. godine „udariše neprijatelji Božjaka na Senj, te ga osvojiše i spališe“,⁴⁵ čime indicira kako templari nisu spalili Senj. Navodi još kako templari nisu bili dobri ni s domicilnim stanovništvom Senja, nakon čega je herceg Bela s templarima sklopio nagodbu po kojoj su oni kralju i hercegu vratili grad Senj i županiju Gacku, a u zamjenu dobili Dubicu na donjoj Uni. Prema Klaiću, templari su se Senja

34 Zalazina (*ius descensus*) – prepustiti banu ukupan broj namirnica i hrane potrebne za održavanje života ljudi, a na osnovu njegova prava na ugoščavanje (usp. I. BEUC 1985: 111).

35 KUKULJEVIĆ 1886(a): 27.

36 Točan iznos je 1500. Vidi i tablicu *Pregled glavnih podataka*, br. 17.

37 KUKULJEVIĆ 1886(a): 27.

38 Isto.

39 Isto.

40 KUKULJEVIĆ 1886(a): 28.

41 V. KLAIĆ 1901: 68.

42 V. KLAIĆ 1901: 71.

43 V. KLAIĆ 1901: 72.

44 V. KLAIĆ 1901: 93, 95.

45 V. KLAIĆ 1901: 108.

odrekli poglavito, „jer su uvidjeli, da im »radi zloće gradjana« nema ondje koristi ni napredka (*cum apud Scenniam propter maliciam civium proficere non possent*)“.⁴⁶

Josip Frančišković u radu *Gdje je bila opatija sv. Jurja?* (1927.)⁴⁷ zastupa tezu kako su templare u njihovu *samostanu* u Senju (a ne naselju Jurjevo) naslijedili benediktinci, a svoje argumente temelji na tome kako se, uzevši u obzir relativno veliku udaljenost Jurjeva od Senja (10 km) i činjenicu da u to vrijeme nije postojala cesta koja ih je spajala, iz Senjskog statuta (1380.) može interpretirati da je *samostan* sv. Jurja morao biti negdje bliže Senju, dakle ne u naselju Jurjevo.⁴⁸ S druge strane, brdo Trbušnjak (na kojem je danas smještena kula Nehaj) puno je bliže Senju i Frančišković smatra da je u uvali *Abatovo* (po *opatu* – *abbas*), a koja se nalazi upravo u podnožju brda Trbušnjak, bio smješten templarski (benediktinski) *samostan* s crkvom sv. Jurja, prije nego li je general Lenković u 16. st. dao porušiti sve kuće, crkve i samostane izvan gradskih zidina, kako se Turci ne bi mogli gdje zadržavati. Frančišković je, zamijetivši neobična kamenja na kuli Nehaj, dao naslutiti da je sama kula i sagrađena od materijala porušenih srednjovjekovnih objekata.⁴⁹ Frančiškovićev rad bitan je jer pobliže pokušava objasniti gdje se nalazi crkva sv. Jurja koju su templari dobili, a kako se čini, Frančišković očito smatra da su templari i svoj *samostan* sagradili uz tu crkvu.

Pavao Tijan u radu *Grad Senj u povijesti i kulturi hrvatskog naroda* (1940.)⁵⁰ iz darovnice Bele III. vidi da je Senj sa svojom okolicom bio kraljevski grad, da nije bio u vlasti nijednog hrvatskog plemena, a da se opet nije ubrajao ni u red povlaštenih dalmatinskih gradova. Navodi da je 1209. godine Andrija II. potvrdio tu darovnicu i oprostio templarima državne terete. Dalje piše kako su templari Senj vidjeli kao važan posjed i da su se nastojali dalje teritorijalno proširiti. Proširenje templarskog posjeda, prema Tijanu, ostvarilo se 1219. godine kad im je kralj Andrija II. darovao još čitavu Gacku županiju, odnosno kada se pod političkom vlašću Senja našao teritorij na kojemu je Senj već vršio svoju crkvenu administraciju, čime se stvorilo zaokruženo gravitacijsko područje Senja koje će potrajati do današnjih dana.⁵¹

Templari su, prema Tijanu, zbog svoje velike moći došli i u sukob s Krčkim knezovima, koji su se širili u susjedstvu i kojima je Senj bio važan, a zbog toga su u Senju nastajale česte smutnje i nemiri, koji su u konačnici samo štetili razvijenoj senjskoj trgovini. Navodi da nije poznato tko je spalio Senj 1239. godine, a nasuprot Kukuljeviću koji tvrdi kako se templari nisu tek tako mogli oprostiti s gubitkom Senja, Tijan, slično kao i Klaić, navodi kako je templarima zbog svih spomenutih nevolja „dodijalo“ upravljati tako „buntovnim“ gradom te da su se u konačnici sporazumjeli s kraljem Belom IV., koji im je u zamjenu za Senj i županiju Gacku, dao Dubičku županiju (1269.).⁵² Smatra kako su se u nekadašnju templarsku *opatiju* sv. Jurja doselili benediktinci.⁵³

Stjepan Pavičić, koji je također pisao ponešto o templarima u Senju i Gackoj, doduše više usputno, u radu *Seobe i naselja u Lici* (1962.)⁵⁴ navodi da je kralj Andrija 1219. godine templarima

46 V. KLAIĆ 1901: 108, 110.

47 J. FRANČIŠKOVIĆ 1927: 489–492.

48 J. FRANČIŠKOVIĆ 1927: 489, 490.

49 J. FRANČIŠKOVIĆ 1927: 490, 491.

50 P. TIJAN 1940: 11–34.

51 P. TIJAN 1940: 14.

52 P. TIJAN 1940: 14–15.

53 P. TIJAN 1940: 19.

54 S. PAVIČIĆ 1962: 15–330.

darovao Gacku, navodi njene granice te da je kasnije kralj templarima (1269.), u zamjenu za Gacku i Senj, darovao Dubičku županiju. Ističe grad Otočac kao primjer snažnog utvrđenja te kako su ga u tom položaju održali i templari.⁵⁵ Navodi i da su templari, kao i Frankopani kasnije, župom Gackom stekli sve one zemlje na tom području koje nisu držali jobagioni grada Otočca, te kako su isto stanje templari kasnije zatekli i u Dubici.⁵⁶ Pavičić smatra da su templari držali u svojim rukama i županstvo Gacke.⁵⁷ Pavičić još piše kako je područje Gacke bilo veliko, kako se na njemu u XII. st. našlo mnogo gradskih jobagiona te iz njih razvila mnoga posjednička plemena, no kako je i na tom prostoru ostalo mnogo gradske zemlje, koju su prvo dobili templari, a nakon njih i Frankopani.⁵⁸ U radu *Senj u svojem naselnom i društvenom razvitku od 10. st. do turskog prodora* (1967./ 68.)⁵⁹ Pavičić iznosi pretpostavku kako su templari (u blizini katedrale⁶⁰) *izgradili* svoju crkvu, a uz nju i upravne i gospodarske zgrade.⁶¹ Tom pretpostavkom, osim smještaja (podnožje Nehaja kao jedno mjesto te u blizini katedrale kao drugo), otvara se i pitanje postojanja jedne ili dviju crkva sv. Jurja.

Ivan Ostojić, vrsni istraživač benediktinaca u Hrvatskoj, u svojoj monografiji *Benediktinci u Hrvatskoj* (1963., 1964.) navodi brojne podatke o benediktinskom samostanu sv. Jurja. Ostojić navodi kako su templari kod crkvice sv. Jurja za sebe uredili *samostan*, koji se spominje 1248. godine u dvjema nagodbama između Mlečana i templara (vidi tablicu *Pregled glavnih podataka*, br. 11), te kako krčki knezovi Dujam i Fridrik 1314. godine taj *samostan* zovu svojim („monasterium nostrum sancti Georgii de Segna“).⁶² Za Sv. Jurja Ostojić navodi da je bio patron senjske biskupije te da je kao svetac vitez bio čašćen u viteškim redovima, pa i templarskom. Navodi kako je samostan sv. Jurja u senjskoj biskupiji u vrijeme pape Ivana XXII. (1316. – 1334.) bio taksiran s 33 forinta („sancti Georgii in Sclavonia, ord(inis) S(ancti) B(enedicti) Segniensis XXXIII. fl.“) te da je Kuzma („abbas monasterii S. Georgii ordinis sancti Benedicti dioecesis Secnensis“) 1355. godine morao platiti istu svotu za sebe i svojeg predšasnika Mihovila.⁶³ Ostojić prihvaća mišljenje Frančiškovića da je samostan sv. Jurja bio negdje uz more, no, kako se čini, ne zauzima stav u vezi toga nalazi li se taj samostan u Jurjevu ili u Senju.⁶⁴

Zaslужni istražitelj senjske prošlosti, **Ante Glavičić**, objavio je u radovima *Značajni arheološki nalazi u tvrđavi Nehaj u Senju* (1965.)⁶⁵ i *Pregled starokršćanske i srednjovjekovne baštine Like, Podgorja i grada Senja* (2003.)⁶⁶ kako su pri obnovi tvrđave Nehaj 1964. godine iskopani unutar Nehaja ostaci predromaničke crkvice. Ante Glavičić uvjeren je da su otkriveni temelji crkve sv. Jurja, koju su templari od kralja dobili zajedno sa Senjem. Glavičić drži da je ta crkva postojala i prije nego li su je dobili templari.⁶⁷ U radu iz 2003. suprotstavio se, čini se, i spomenutom mišljenju Pavičića u vezi gradnje templarske crkve u blizini katedrale. Glavičić tvrdi da ako se i prihvati

55 S. PAVIČIĆ 1962: 93.

56 S. PAVIČIĆ 1962: 94.

57 S. PAVIČIĆ 1962: 96.

58 S. PAVIČIĆ 1962: 98.

59 S. PAVIČIĆ 1967/ 1968: 324–373.

60 Današnja katedrala Uznesenja BDM.

61 S. PAVIČIĆ 1967/ 1968: 326.

62 I. OSTOJIĆ 1964: 206.

63 Isto.

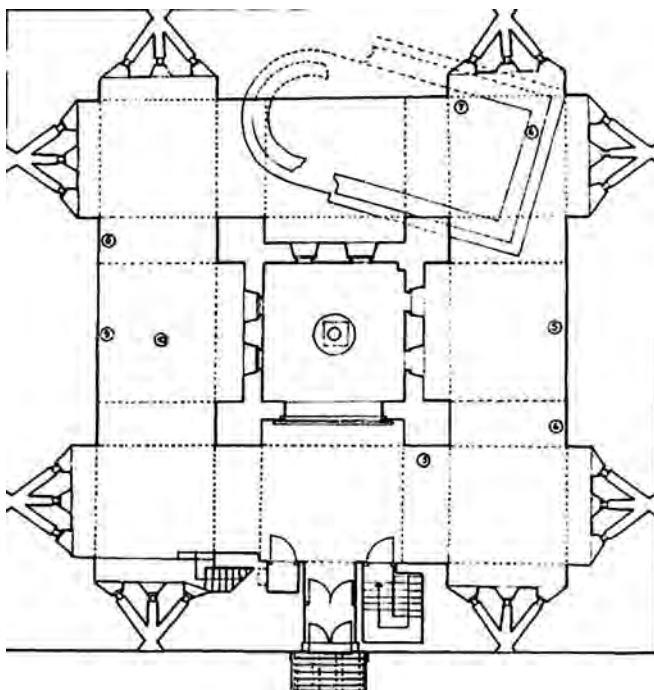
64 Usp. I. OSTOJIĆ 1963: 371, bilj. 3; 1964: 207, 208.

65 A. GLAVIČIĆ 1965: 7–11.

66 A. GLAVIČIĆ 2003: 21–82.

67 A. GLAVIČIĆ 1965: 8, 9; 2003: 26–28.

pretpostavka Pavičića, to bi onda značilo da su templari mogli podignuti svoje zgrade jedino na prostoru gdje je 1558. godine Ivan Lenković sagradio franjevačku crkvu i samostan. Nadalje, Glavičić predbacuje kako iz darovnice Bele III. proizlazi da su templari 1184. *dobili* crkvu sv. Jurja, koja je imala i neke posjede, a koji su mogli biti na prostoru Senjske Drage ili brijega Trbušnjak. Prema Glavičiću, dakle, templari nisu *gradili* novu crkvu, već *dobili*.⁶⁸

Slika 1. Tlocrt Nehaja s crkvicom sv. Jurja (Izvor: <https://vojnakrajina.ffzg.unizg.hr/nehaj-3/>, posjećeno: 13. 2. 2020.)

Nada Klaić, iduća u nizu, u radu *Društvena struktura kvarnerske općine u razvijenom srednjem vijeku* (1971. (a))⁶⁹ i svojoj monografiji *Povijest Hrvata u srednjem vijeku* (1990.) iznijela je jednu vrijednu pretpostavku koja se tiče templara. Prema Nadi Klaić, Bela III. ne daruje *zemlje*, već *kraljevska prava*, a kada je on kao kralj templarima darovao Senj i njegovu okolicu, pravo redovnika nakon darivanja sastojalo se samo u tome da umjesto vladara ubiru javne prihode (lučke pristojbe, gradski porez i sl.) na senjskom području. Kako navodi Nada Klaić, nije poznato kako je Bela III. došao do Senja, no sudeći prema sličnim primjerima, pretpostavlja da je Senj vladaru

68 A. GLAVIČIĆ 2003: 28, bilj. 19.

69 N. KLAJČ 1971(a): 111–144.

pripao kao „dobro koje nema zakonitih nasljednika“.⁷⁰ Uz to, Nada Klaić smatra i da je Lampert de Gereka (v. tablicu 2, god. 1243.) templarski *meštar* (!) koji drži županiju Gacku.⁷¹

Iako primarno piše o templarima u Vrani, **Josip Kolanović** u radu *Vrana i templari* (1971.)⁷² potanko se dotiče templarskog širenja u posjedima pa tako navodi i poneki podatak o templarima u Senju. Navodi kako je 1183. godine kralj Bela III. u Hrvatskom primorju templarima darovao Senj s crkvom sv. Jurja i kako je papa Lucije III. u ispravi iz godine 1184./85. potvrdio ta darovanja. Kod te su crkve, kako navodi Kolanović dalje, templari uredili *samostan* koji se spominje 1248. godine u dvjema nagodbama između Mlečana i templara (v. tablicu *Pregled glavnih podataka*, br. 11). Činjenica da se u toj nagodbi spominje i Jordan, preceptor Vrane i Senja, prema Kolanoviću pokazuje da je Senj u to vrijeme potpadao pod preceptorat Vrane. Navodi kako sudbina templara u Senju nije posve jasna te da u ispravi iz 1314. godine, nakon ukinuća templara, krčki knezovi Dujam i Fridrik spomenuti *samostan* zovu svojim. Prenosi i već spomenuto mišljenje Josipa Frančiškovića.⁷³ Pozivajući se na darovnicu Bele IV. (1269.), te njene kasnije i već spomenute potvrde, zaključuje kako su senjski templari, koji su spadali pod Vranu, u Senju i Gackoj ostali do 1269. godine, kada ti posjedi dolaze pod vlast Krčkih i Modruških knezova. Navodi još i kako postoji dokument prema kojem je u vrijeme pontifikata pape Ivana XXII. (1316. – 1334.) u Senju benediktinski samostan, što bi onda, prema Kolanoviću, potvrdilo tvrdnju Frančiškovića da su Krčki knezovi (Dujam i Fridrik) *samostan* predali benediktincima.⁷⁴

Branko Krmpotić u radu *Benediktinci u gradu Senju i okolici* (1981.)⁷⁵ tek se potanko dotiče templara, navodi da su ih, nakon njihova odlaska, u *opatiji* naslijedili benediktinci (i to, čini se, već 1269. godine), a razlog templarske prisutnosti u Senju vidi i u potencijalnom suzbijanju krivovjernog katarskog–dualističkog pokreta. S obzirom na to da su templari bili vojničko–redovničkog sastava, prema Krmpotiću bili su „najpodesniji za sprečavanje takve krivovjerne dualističke sekte“.⁷⁶ Krmpotić se pritom poziva na raspravu *O krivovjericima* talijanskog dominikanca Anselma, u kojoj stoji kako su se neki trgovci iz Slavonije u Carigradu, a gdje su otišli zbog poslova, upoznali s krivovjerjem, te naposljetku to krivovjerje propovijedali u svojoj domovini. Budući da je Senj bio važna luka, Krmpotić drži da su se i tu patareni mogli pojaviti, a iz toga onda i zaključuje razlog prisutnosti templara u Senju.⁷⁷

Lelja Dobronić, vrsna istražiteljica viteških redova, o templarima u Senju piše u tri svoje monografije (*Viteški redovi. Templari i ivanovci u Hrvatskoj*, 1984. (a); *Posjedi i sjedišta templara, ivanovaca i sepulkralaca u Hrvatskoj*, 1984. (b); *Templari i ivanovci u Hrvatskoj*, 2002.) i jednom članku (*Templari u Senju*, 2003.)⁷⁸. Navodi kako je o Senju sačuvano više podataka nego o drugim templarskim sjedištima te da je život templara u Senju bio prepun događaja, što je i razumljivo s obzirom na to da se radilo o prometnoj luci. Dalje piše kako su u Senju templari imali skladište i

70 N. KLAJĆ 1990: 284; usp. 1971(a): 116.

71 N. KLAJĆ 1990: 290.

72 J. KOLANOVIĆ 1971: 207–226.

73 J. KOLANOVIĆ 1971: 215.

74 J. KOLANOVIĆ 1971: 215, 216.

75 B. KRMPOTIĆ 1981: 318–324.

76 B. KRMPOTIĆ 1981: 318, 319.

77 B. KRMPOTIĆ 1981: 319. O širenju bogumilstva v. F. ŠIŠIĆ 1916: 90–91.

78 L. DOBRONIĆ 2003: 191–200.

tržnicu te bili u kontaktu s raznim trgovcima (Dubrovčani, Rabljani, Krčani, Mlečani). Luka Zabraće kod Vrane je, prema Dobronić, služila za promet s južnom Italijom (Apulijom), a Senj za promet sa sjevernim talijanskim lukama Anconom i Venecijom. Navodi već spomenuto Belino darivanje Senja, kao i dvije verzije priče o darovanju crkve sv. Jurja (1184./ 85., 1209.).⁷⁹

Dobronić dalje piše kako je Andrija II. 1219. godine templarima dao zemlju Gacku u zaleđu Senja kao zahvalu za pomoć u njegovu križarskom pohodu na kojeg je krenuo 1217. godine, spominje da su templari stradali u Senju 1239. kada je grad popaljen i u vrijeme tatarske provale kada su bježali⁸⁰, a ne izostavlja ni odluku generalnog kapitula iz 1240. prema kojoj templari cistercitema iz Topuskog prepuštaju „jedno mjesto kraj Senja“ za gradnju kuće, kao ni templarski gubitak Senja 1269. godine.⁸¹ Prenosi i spomenuto mišljenje Nade Klaić prema kojoj Senj nije kao teritorij pripadao templarima, već su oni od kralja Bele u senjskoj općini dobili samo neka prava, i to vrlo ograničena, a na temelju zaključka kapitula iz 1240. Dobronić zaključuje da su templari u Senju imali zemlju i njome raspolagali.⁸²

Dobronić navodi i neke nove podatke koji se mogu dovesti u svezu s templarima u Senju, poput primjerice slučaja iz 1257. godine kada su dubrovački trgovci doplovili u senjsku luku. Senj je, prema Dobronić, kao luka bio za templare svakako veoma važan jer je luka donosila prihod *arboratik*, pristojbu koju su lađe plaćale u luci prema broju jarbola, a na temelju slučaja iz 1257. godine Dobronić zaključuje kako Dubrovčani nisu bili dužni plaćati lučku pristojbu u „templarskoj luci Senju“.⁸³

Na temelju svega nekoliko sačuvanih imena senjskih templara i njihovih titula odnosno funkcija Dobronić navodi kako nije jasno je li u Senju od samog dolaska templara bilo sjedište preceptorata poput onih u drugim mjestima. Kao i Kukuljević, spominje Terina, za čiju titulu „dominator Segniensium“ (gospodar Senjana) navodi kako očito nije njegova funkcija unutar Reda, već u odnosu na građane Senja.⁸⁴ Dobronić donosi i neka nova imena senjskih templara pa tako navodi i primjer iz 1234. godine, u kojem se spominje neki „brat Radoslav reda Hrama u Senju“, za kojeg drži da je očigledno domaći sin jer se u nastavku spominje i „koji se zove Pristic“ (Pristic).⁸⁵ Za priora Opraka (1240.) navodi kako najvjerojatnije nije ni bio templar s

79 L. DOBRONIĆ 1984(a): 64; 2002: 93; 2003: 191.

80 Dobronić ne spominje da su templari od Tatara bježali iz *samostana*, već „iz sjedišta Svetog Jurja, tj. iz Senja“ usp. L. DOBRONIĆ 2002: 51).

81 L. DOBRONIĆ 1984(a): 64–65; 2002: 93; 2003: 192.

82 L. DOBRONIĆ 2002: 94. Iako se stječe dojam da se Dobronić primjerom iz 1240. suprotstavlja mišljenju Nade Klaić, moguće je da su obje autorice u pravu. Prije svega, od 1183. godine, kada prema Nadi Klaić templari dobivaju tek neka ograničena prava u Senju, do 1240. godine, dakle primjera iz kojeg se vidi da templari upravljaju zemljom u Senju, prošlo je 57 godina. Koliko je to zapravo ogroman vremenski raspon svjedoče činjenice da se Senj u tom periodu iz sela (*villa*, 1184./ 85.) transformirao prvo u grad (*civitas*, 1209.), a zatim u utvrđeni grad (*castrum*, 1219.; v. tablicu *Pregled glavnih podataka*, br. 1, 3 i 4). Također, u vrijeme templara u susjedstvu jačaju i Krčki knezovi koji su, iskoristivši slabu vladavinu Arpadovića, postupno se proširili na hrvatsko kopno u susjedstvu te kasnije sastavili brojne falsifikate (v. N. KLAJČ 2019: 103–104, dokument 81 uz komentar, 121–122, dokument 93 uz komentar; usp. N. KLAJČ 1971(b): 146–147). Za razliku od Slavonije, prostor Hrvatske bio je uvelike izoliran od kraljeva utjecaja i kad su već tu kraljevu slabost iskoristili Krčki knezovi, je li opravdano pretpostaviti i da su templari, nakon što su prvo dobili samo neke privilegije u Senju, kasnije samostalno „prisvojili“ i „zemlju“ u Senju?

83 L. DOBRONIĆ 2003: 196, 197. Vidi tablicu *Pregled glavnih podataka*, br. 15.

84 L. DOBRONIĆ 2002: 94. Moguće je da se radi o počasnom naslovu (usp. „dominatio“, *Rječnik srednjovjekovnog latinizeta Jugoslavije* I, Marko Kostrenčić (ur.) 1973: 389).

85 L. DOBRONIĆ 2002: 94–95. Vidi tablicu *Pregled glavnih podataka*, br. 7.

obzirom na to da templarski red ne poznaje funkciju priora⁸⁶. Ističe kako se poslije tatarske provale (1241./ 42.) javljaju preceptor, za što ne navodi objašnjenje, i navodi kako se može jedino nagađati o eventualnoj slučajnosti ili dokazu nove organizacije templara u Senju. Navodi kako je 1245. godine brat Ivan bio senjski preceptor te da je istovremeno brat Bernard preceptor Gacke, što je prema Dobronić neobično, jer su „očito Senj i Gacka sačinjavali jedan preceptorat“.⁸⁷ Za 1248. godinu navodi brata Jordana koji je označen kao preceptor Vrane i Senja te ističe kako praksa templara inače nije bila ta da jedan preceptor vodi dva preceptorata. Navodi još braću Vernerija i Konrada, za koje samo pretpostavlja da su bili iz Senja budući da su svjedočili o susjednoj Gackoj, te brata Guilerma (Gilelmus) iz templarske kuće u Senju (ne miješati ga sa spomenutim velikim magistrom Guilelmom od Sonara), koji se spominje 1257. godine u slučaju s Dubrovčanima.⁸⁸

Lelja Dobronić prva je detaljnije obradila i Gacku kao templarski posjed te iz oskudnih vijesti naslućuje da je ona bila ustrojena kao templarska jedinica, odnosno da je imala na čelu preceptora (na jednom drugom mjestu, kako je spomenuto već, smatra da su Senj i Gacka sačinjavali jedan preceptorat). Lelja Dobronić spominje i Lamperta de Gereku, za kojeg tvrdi da je bio najvjerojatnije preceptor Gacke, i navodi njegovo zastupanje templara uz ostale svjedoke 1243. godine, kada su se mirili Senjani i knezovi Babonići.⁸⁹ Dobronić dalje navodi primjer iz 1245. godine kada je magistar templara u Ugarskoj i Hrvatskoj, Ivan de Metis, ispravio granicu neke zemlje u Gackoj koju su templari iz sv. Jurja (*kuće?/ samostana?*) kod Senja imali s nekim neimenovanim redovnicima, te nabraja da su, uz tog vrhovnog poglavara, bili nazočni senjski preceptor brat Ivan, preceptor Gacke brat Bernard, zatim brat Petar vitez od Bourgogne i drugi svjedoci.⁹⁰ Dobronić dalje piše kako nimalo ne začuđuje što su susjedi u Gackoj dolazili u sukob s templarima te iznosi i primjer iz 1256. godine o posjedu Sinac (*Synch*, Sinč) u Gackoj. Navodi kako su krbavski knezovi Karlo i njegov sin Stojslav, te knezovi Gurbuša i Jakob, sin Dujmov, osporavali templarima pravo na taj posjed, a u tom sudskom sporu koji se vodio templare je zastupao brat Jordan, poglavar (magistar) za Ugarsku i Hrvatsku. Braća Vernerije i Konrad prisegnuli su da Sinac (Sinč) pripada templarima, a kralj Bela IV. presudio je 30. ožujka 1256. da je Gacka imovina templara.⁹¹

U svezi sa smještajem templarskog sjedišta (*kuće/ samostana*) u Senju, Dobronić prenosi već spomenuta mišljenja Frančiškovića, Ostojića i Glavičića. Ističe kako je uvala Abatovo mogla služiti kao luka templarima, a poslije njih benediktincima po kojima je dobila ime, što indicira da prihvaća njihove tvrdnje.⁹²

Mišljenju Frančiškovića suprotstavio se **Mile Bogović** u radu *Sveti Juraj i Senj* (1992.)⁹³, u kojem iznosi pretpostavku da je crkva sv. Jurja u Senju ona templarska, ali i kako se benediktinska opatija sv. Jurja nalazila u današnjem mjestu Sv. Juraj (Jurjevo), a ne na području kule

86 Funkcija priora svojstvenija je ivanovcima. O funkciji priora vidi više u L. KOS 1971: 227–237; usp. i KOLANOVIĆ 1971: 209.

87 L. DOBRONIĆ 2002: 95. Nije posve jasno na čemu autorica temelji ovu pretpostavku.

88 L. DOBRONIĆ 2002: 95, 96.

89 Vidi tablicu *Pregled glavnih podataka*, br. 9.

90 Vidi tablicu *Pregled glavnih podataka*, br. 10.

91 L. DOBRONIĆ 2003: 193. Vidi tablicu *Pregled glavnih podataka*, br. 14.

92 L. DOBRONIĆ 2002: 95–96.

93 M. BOGOVIĆ 1992: 25–34.

Nehaj (dakle, gdje neki smatraju da su benediktinci naslijedili templare), o čemu je dosad bilo riječi. Prema Bogoviću, dakle, templare kad su otišli iz Senja nisu naslijedili benediktinci, već je u razdoblju dok su templari boravili u Senju (1183. – 1269.) postojala zasebna benediktinska opatija u mjestu Jurjevo. Bogovićev rad kvalitetan je jer donosi i neke nove podatke o templarima u Senju, ali i pretpostavke. Spominje darivanje Senja templarima i potvrde (Lucije III., Andrija II.), ali navodi i da je Andrija pred sobom vjerojatno imao tekst Beline darovnice pa je mogao točnije navesti što je tko darovao, što indicira i Bogovićevo priklanjanje Andrijinoj verziji priče.⁹⁴ Dobro je uočio da je Senj u prvoj darovnici selo (*villa*), a u drugoj grad (*civitas*).⁹⁵ Na temelju grba senjske općine iz 1268., na kojem se nalazi Sv. Juraj, na konju, koji ubija zmaja, i grba iz 1302., koji sadrži tek neznatne izmjene, naslućuje da je Sv. Juraj (svetac) u vrijeme darovanja spomenute crkve templarima držan patronom (zaštitnikom) grada Senja, te iz toga zaključuje da crkva gradskog zaštitnika ne može biti daleko od grada Senja.⁹⁶ Ispravu Ivana de Metisa iz 1245. godine navodi kao jasan dokaz tome da su templari i benediktinci u to vrijeme suvremenici.⁹⁷ Za razliku od Kukuljevića i Kolanovića, za monahe spomenute u ispravi iz 1248. godine (6./ 25. travnja; u dijelu rečenice „*exceptis dampnis datis per homines Beske fratribus, qui fugiebant a Tartaris ex monasterio sancti Georgii*“)⁹⁸ Bogović drži da su benediktinci, a za crkvu sv. Jurja drži da je bila na mjestu današnje kule Nehaj, s obzirom na to da je svetac Juraj u srednjovjekovnoj ikonografiji redovito postavljen da na brdima bdije nad sigurnošću svojih građana ili mještana.⁹⁹ Drži da se to brdo, na kojem je Nehaj, po svoj prilici zvalo Brdo sv. Jurja, a tvrdnju potkrjepljuje jednom pergamenom iz Biskupskog arhiva u Senju, na kojoj stoji da je 1515. godine kralj Vladislav darovao „komendatarnom“ opatu sv. Jurja, otočkom biskupu Vinku de Andreisu, među ostalim i posjed na Brdu sv. Jurja.¹⁰⁰ Da se benediktinski samostan nalazio u Jurjevu Bogović pokušava objasniti i podatkom kako se od 1343. samostan u Jurjevu naziva *de Lisac*, po otočiću Liscu, koji se nalazi kraj Jurjeva, te da se nakon toga dodatak *de Lisac* često upotrebljava. U prilog toj tezi dodaje i podatak kako je 1459. rapski bilježnik zapisao da se neki stanovnik Velebita obvezao da će za franjevačku crkvu u Kamporu dovesti grede do mora „kod opatije Sv. Jurja Senjskog“, te da kad bi se ta opatija nalazila u samom Senju, reklo

94 M. BOGOVIĆ 1992: 25–26. Možda je ipak papina verzija priče točna. Naime, bula *Omne datum optimum* izuzimala je templare iz ovlasti biskupa, a pomoću bule *Militia dei* (1145.) mogli su templari prikupljati desetinu te pogrebne pristojbe. Zbog tih bula nerijetko su templari dolazili u sukob s biskupima, primjerice skradinskim biskupom Lampridijem na posjedu Vrane (1169.), a biskupi su nerijetko pokušavali i prigrabiti templarske posjede (T. MATIĆ 2009: 372; M. BARBER 2002: 182). Uzevši spomenute činjenice u obzir, opravdano je postaviti sljedeće pitanje – koliko je doista splitskom biskupu u interesu predati svoju imovinu templarima, pred kojima je ionako desetkovan?

95 M. BOGOVIĆ 1992: 26.

96 Isto.

97 M. BOGOVIĆ 1992: 27. U spomenutoj ispravi (v. tablicu *Pregled glavnih podataka*, br. 10) zapravo se ne spominje o kojem je redovničkom redu riječ. Moguće je da se radi i o cistercitema, koji se spominju u jednoj bližoj ispravi iz 1240. (v. tablicu *Pregled glavnih podataka*, br. 8), odnosno moguće je pretpostaviti da magistar templara Ivan de Metis uređuje granice zemlje ustupljene cistercitema (usp. L. DOBRONIĆ 1984(b): 67). Bogović je, u svojem razmatranju, propustio spomenuti taj primjer iz 1240. godine.

98 M. BOGOVIĆ 1992: 27, v. i bilj. 9. Pored toga što je i iz priloženog citata vidljivo da se ne spominje ime reda u samostanu, ovdje valja još jednom podsjetiti na to treba li poistovjećivati pojmove *samostan* i *kuća*. Da templari u Senju imaju kuću (*domus*) svjedoči primjer iz 1234. godine, kad se spominje „*frater Radoslaus domus Templi de Segna*“ (v. tablicu 2), a da se taj *domus* s vremenom do 1248. godine nije transformirao u samostan (*monasterio*), kako se u priloženom citatu iz 1248. spominje, svjedoči i jedan primjer nakon 1248. godine. Naime, 1257. godine spominje se „*frater Gilelmus domus templi de Senia*“ (v. tablicu 2), što indicira da i 1257. još uvijek postoji *domus*.

99 M. BOGOVIĆ 1992: 27.

100 M. BOGOVIĆ 1992: 27, v. i bilj. 10.

bi se „do senjske luke“ ili nešto slično.¹⁰¹ Usput, Bogović dodaje da i spomenuta rečenica rapskog notara ne bi imala smisla ako bi se opatija nalazila negdje na brdu.¹⁰² Unatoč tome što se u konačnici ne priklanja mogućnosti da se benediktinska opatija nalazila na mjestu današnjeg Nehaja, Bogović napominje kako postoje dva dobra argumenta koji mogu ići u prilog tome da se ondje nalazila. Prvi primjer je iz 1314. godine kada knezovi Krčki i Senjski, Dujam i Filip, izvješćuju mletačku vladu o svojim pregovorima s Rabljanima, s kojima su se dogovorili da dođu u njihov samostan sv. Jurja Senjskog za blagdan Sv. Jurja, kada se ondje skuplja mnoštvo ljudi, iz čega Bogović pretpostavlja kako je Senj (no ne i nužno) mnogo prikladnije mjesto za skupljanje mnoštva ljudi od mjesta Jurjevo. Drugi primjer već je spomenuo Frančišković, a tiče se Statuta Senjskog kaptola, u kojem se spominju opatije sv. Križa i sv. Jurja, odnosno podatak da kada kaptol ide za blagdane u samostanske crkve, treba opatija sv. Križa poslati arhiđakonu konja, a sv. Jurja ne treba, za što Bogović navodi kako je moguće zaključiti (no isto ne nužno) da je ova druga bliža Senju.¹⁰³ Bogović pretpostavlja i da je vjerojatnije da su franjevci naslijedili templare na njihovom mjestu nakon što su ovi napustili Senj te navodi da su templari kao gospodari grada bili ondje gdje će se postupno razviti kaštel.¹⁰⁴ Navodi i da su gospodarske kuće templara bile na području Travice, odnosno na prostoru gdje će se poslije nastaniti franjevci koji će sebi ondje sagraditi crkvu i samostan, te skreće pozornost na jedan neiskorišten spis iz 1233. godine, kada je održano sudište „pred templarskom crkvom u Senju“.¹⁰⁵

Miha Kosi u radu *The Age of the Crusades in the South–East of the Empire (Between the Alps and the Adriatic)* (2001.)¹⁰⁶ navodi kako su templari Senj od Bele III. dobili prije 1183., s crkvom Sv. Jurja. Za Senj navodi kako je ostao najsjevernija jadranska luka u nadležnosti ugarskog kralja a izvan utjecaja Venecije. Podcrtava povoljan položaj Senja – imao je cestovnu vezu sa Zagrebom i dalje u Ugarsku, u senjsku luku dolazili su i trgovci s Krka, Raba, Venecije, Dubrovnika i drugih, a preko senjske luke templari su imali mogućnost izvoziti proizvode s njihovih posjeda u Slavoniji i, naročito, Gacke (Gackog polja). Navodi kako su Gacku dobili od Andrije II. (1219.) te kako su se u korist Dubice i svih prava i prihoda na njenom području odrekli Senja i Gacke.¹⁰⁷ Od novijih stvari, u bilješci na kraju rada implicira kako su Babonići 1239. spalili Senj, a ne templari, te s pravom odbacuje jednu tvrdnju Malcolma Barbera prema kojoj je Senj potpadao pod Veneciju.¹⁰⁸

101 M. BOGOVIĆ 1992: 27, 28, v. i bilj. 12 i 14. Međutim, ni u priloženim citatima Bogovića se ne spominje o kojem je crkvenom redu riječ. Bogović iz svojeg razmatranja izostavlja još neke bitne podatke – onaj prema kojem je u vrijeme pontifikata pape Ivana XXII. (1316. – 1334.) benediktinski samostan sv. Jurja u senjskoj biskupiji („sancti Georgii in Sclavonia, ordinis S(ancti) B(enedicti) Segniensis“) taksiran s 33 forinta, kao i onaj da su se „komendatari“ samostana „sancti Georgii de Lizac Signensis“ početkom XVI. st. obvezivali na 50 forinta (usp. I. OSTOJIĆ 1964: 206). Tvrdnja Bogovića, prema tome, dokazuje da je u Jurjevu postojao neki samostan, ali ne i činjenicu da je to benediktinski samostan. Također, od svih imena benediktinskih opata samostana sv. Jurja poznato ih je osam, sva se spominju tek u periodu od 1333. do 1469. godine (usp. B. KRMPOTIĆ 1981: 321), dok templari napuštaju Senj, po svemu sudeći, 1269. godine. Prema tome, teško je reći i da su benediktinci i templari bili suvremenici u Senju.

102 M. BOGOVIĆ 1992: 28.

103 M. BOGOVIĆ 1992: 28, 29.

104 O tome tko je naslijedio templare u Senju postoje još brojna mišljenja, kao što postoje i još neki radovi o mjestu Jurjevo i njegovoj župi (v. M. BOGOVIĆ 1992: 25, bilj. 1, 27, bilj. 11; v. i navedenu literaturu kod I. OSTOJIĆ 1964: 206–208). Kako je u ovom radu primarno riječ o templarima i njihovoj djelatnosti u Senju (1183. – 1269.), samo usputno su dotaknuti neki radovi o ovim problemima, i to kako bi se ukazalo na kompleksnost problematike templara u Senju.

105 M. BOGOVIĆ 1992: 29. Vidi tablicu *Pregled glavnih podataka*, br. 6.

106 M. KOSI 2001: 123–165.

107 M. KOSI 2001: 136, 139.

108 M. KOSI 2001: 160, bilj. 112.

Petar Strčić u radu *Prilog o Senju u 13. i 14. st. za uspona knezova Krčkih, načelnika i knezova Senjskih* (2007.)¹⁰⁹ donosi pregled već spomenutih podataka, ali iznosi i nekoliko novih pretpostavka. Tako navodi da je Senj – po mišljenju nekih istraživača – ulazio u sastav Gacke županije, upravne jedinice koja se nalazila u kopnenom zaleđu. To dovodi u svezu i s pojavom templara te navodi kako su ti vitezovi, zbog toga što su bili profesionalni ratnici odnosno pripadnici vojničkog reda Katoličke crkve, uspjeli u ruke preuzeti stvarnu vlast nad „i za njih atraktivnim Senjom“.¹¹⁰ Ne odbacuje ni već spomenuto mišljenje Nade Klaić kako Senj nije teritorijalno mogao pripadati templarima.¹¹¹ Za Terina (1205.) navodi kako se „nije odrješito i precizno nazivao čak gospodarom Senjana“ te kako time Terin ne negira postojeću senjsku općinu, ni njezine predstavnike (satnika, dvornika i suca) koji se uz njega „kao gospodara Senjana spominju čak u toj istoj ispravi“.¹¹² Navodi kako se Terin, kao redovnik/ ratnik, mogao i nasiljem poslužiti da se nametne gospodarom Senjana ili čak falsificirati svoj vladajući status u Senju. Navodi mogućnost kako su templari u posjed Senja došli oko 1180., ali ne isključuje mogućnost ni 1184. godine. Navodi kako se darovane Gacke (1219.) smatra i prvim temeljitijim povezivanjem Senja s daljnjim dijelovima hrvatske unutrašnjosti te kako su očito u tom vremenskom rasponu templari igrali važnu ulogu u životu cijeloga Hrvatsko–Ugarskoga Kraljevstva, „a napose za monarhe, kad su mogli dodatno dobiti tako veliki posjed“.¹¹³ Navodi kako su templari („ratnici“) *samostan* (!) sv. Jurja dobili od splitskog nadbiskupa, međutim, nije siguran gdje se nalazio taj samostan i je li to u konačnici uopće i bilo uporište (polazišno središte) templarima u Senju.¹¹⁴ Za templare u Senju tvrdi da su se bavili izrazito nevojničkim poslovima, prvenstveno trgovinom, a spominje i dodjelu zemljišta cisterciticima (1240.).¹¹⁵

Strčić dalje za templare u Senju navodi da su bili uglavnom „stranci“ te da su se u njihovu sredinu/društvo rijetko probijali „domaći ljudi“.¹¹⁶ Spominje da su se neki domaći ljudi domogli pozicije poglavara (preceptora) i kako su to vjerojatno bili „jako ugledni ljudi, koji su se isticali na raznim poljima života, pa su veoma korisni mogli biti i templarima“.¹¹⁷ Tome u prilog daje i podatak kako su ti domaći (senjski) „uljezi“ (stranci) uspijevali „čak i svoje potomke uvrstiti u red tadašnje svjetovne, vladajuće templarske strukture, pa i u elitu (tako su dali i satnike grada Senja)“, kao što je bio slučaj s pripadnicima obitelji „Raduča ili Radučevića“, koji su se „isticali i

109 P. STRČIĆ 2007: 161–196.

110 P. STRČIĆ 2007: 163–164.

111 P. STRČIĆ 2007: 164.

112 P. STRČIĆ 2007: 164. Vidi i N. KLAJĆ 1990: 290.

113 P. STRČIĆ 2007: 164, 165.

114 P. STRČIĆ 2007: 165.

115 P. STRČIĆ 2007: 166.

116 Isto. Strčić najvjerojatnije ne griješi kad templare označava *strancima*. Iako Senj, koliko je danas poznato, nije dobio od hrvatsko–ugarskog vladara privilegij slobodnog grada, ipak su senjski građani živjeli u jednakim pravima kao i ostali građani na istočnoj jadranskoj obali, a zbog toga su i imali pravo slobodnog izbora načelnika ili potestata (v. N. KLAJĆ 2019: 150, dokument 112 uz komentar). S druge strane, u 13. st. je i komuna za svoje stanovnike bila dijelom poput nacionalne identifikacije u današnje vrijeme, odnosno predstavljala je okvir u kojem se žestoko manifestirao svojevrsni patriotizam njenih stanovnika (usp. B. GRGIN 1992: 143–144). Uzevši te kontekste u obzir, moguće je isto pretpostaviti i za senjske građane i zbog toga je razumljiv njihov animozitet prema templarima. Prema navodu Tome Arhiđakona, Splitsanima također nije bilo svejedno kad su ugledali križare (s kojima se vezuju i templari) prilikom polaska Andrije II. u križarsku vojnu: „Jedni se građani bojahu, drugi se čuđahu upirući oči u neobično mnoštvo koje je jatovice dolazilo“ (N. KLAJĆ 2019: 114, dokument 90). U konačnici, Senjani su u sporu iz 1257. (v. tablicu *Pregled glavnih podataka*, br. 15) stali na stranu Dubrovčana.

117 P. STRČIĆ 2007: 166.

kasnije na više polja, dakako, i imutkom, a i službama u gradskoj upravi Senja, pa su u svojim rukama povremeno imali i apsolutnu snagu, vlast i moć¹¹⁸. Navodi i kako su ivanovci u XIII. stoljeću imali samostan i crkvu sv. Jurja, „možda upravo u spomenutom Sv. Jurju“, no i da vjerojatno nisu mogli „prosperirati pokraj sličnoga ovdašnjeg viteškoga reda templara“¹¹⁹.

Pitanje tko je spalio Senj 1239. godine (Mlečani, Babonići, templari) ostavlja otvorenim, spominje templarsko bježanje od Tatara i nesreću u Baški, kao i templarsko dogovaranje s Mlečanima.¹²⁰ Strčić templare drži veoma uglednima, zaslužnima i moćnima i u Crkvi i u tadašnjem feudalnom društvu, a u davanju privilegija senjskom biskupu Filipu od strane pape Inocenta IV. 1248., kojim se odobrila uporaba domaćeg jezika u crkvi u Filipovoj dijecezi, vidi moguće davanje podrške templarima, koji su do tih godina „bili na velikom, snažnom udaru“¹²¹. No, Strčić navodi i kako je moguće da su se templari „osilili toliko da im se ovdje, pred njih preprekom stavlja biskup, i to glagoljaš, s uporištem u cjelokupnoj svojoj pastvi, dakle, hrvatskoj“¹²². Podcrtava moć Krčkih knezova i navodi kako su iskorištavali svaku ranjivost templara, da bi se u konačnici domogli Senja. Na ranjivost templara prema Strčiću, možda ukazuje spaljivanje Senja 1239. godine i isprava iz 1243., prema kojoj su Babonići iz unutrašnjosti Hrvatske čak po kraljevu nalogu ratovali s templarima u Senju. Ipak, čini se da Strčić ispravu iz 1243. uzima i s određenom dozom opreza. Prema Strčiću, templarska uprava u Senju dovodi se u pitanje 50-ih godina XIII. st., kada kralj sve više preferira Krčke knezove i kada se, „očito želio riješiti oslabljenih vitezova/redovnika iz tako važnoga privrednog i strateškog grada na moru“¹²³. Spor iz 1257. vidi kao slabost templara, a za Krčke knezove navodi da su tada prvi put ušli „ne samo na teritorij Senja već i čvrsto zagazili na njegovo tlo“¹²⁴. Navodi da je Senj i dalje ostao u rukama templara, do 1269., ali i kako se može pretpostaviti da je ta uprava u znatnom dijelu bila tek formalna. U konačnici, navodi i spor 1269. godine, a za templare navodi kako se „nisu dalje odupirali“, već da su, vidjevši svoju nevolju pa i sukob s građanima, i sami „rado“ otišli iz Senja.¹²⁵

Tomislav Matić u radu *Balkanski križonoše: ekonomska i politička uloga templara na hrvatskom prostoru* (2009.)¹²⁶ detaljnije analizira templarsko djelovanje u Hrvatskoj. Polazi od teze

118 Isto. Vidi tablicu *Pregled glavnih podataka*, br. 6.

119 P. STRČIĆ 2007: 166. Iako je u ovom radu primarno riječ o templarima, svakako valja reći nešto i o eventualnom boravku drugog viteškog reda, ivanovaca, na senjskom području. Naime, u historiografiji postoji podatak da je papa Inocent III. (1198. – 1216.) potvrdio ivanovcima crkvu i posjed sv. Jurja u Kastelcu kod Senja („s. Georgii de Castelluz“; L. DOBRONIĆ 1984(b): 68; J. ZANINOVIĆ 1993: 39). Pitanje je što se pod imenom *Castelluz* podrazumijeva, s obzirom na to da danas u širem području Senja taj toponim nije poznat. Dobronić navodi da je taj podatak naveo još, bez ikakvog objašnjenja, G. Pray u svojoj disertaciji iz 1773. („s. Georgius de Castelluz in Segnia“), no Dobronić drži i kako je moguće da je Pray krivo locirao Kastelec (L. DOBRONIĆ 1984(b): 68). Bogović drži da je Fejer (kod kojeg se spominje dokument s tim podatkom) možda pogrešno prepisao ispravu, a u ispravi Fejera se, kako je dobro uočio Bogović, ni ne spominje Senj (CDH III(1): 179–180; M. BOGOVIĆ 1992: 26, v. bilj. 6). Šanjek smatra da je tu riječ o bazilijancima u Senju (F. ŠANJEK 1988: 62). Prema tome, doista je moguće da je Pray pogrešno pretpostavio i ne treba, stoga, ovaj podatak uzimati previše za ozbiljno. Tomislav Matić navodi i da je u prvoj polovici XIII. st. Ljuba (Ljupče) jedini posjed ivanovaca u Hrvatsko–Ugarskom Kraljevstvu koji je smješten južno od Drave (T. MATIĆ 2011: 190).

120 P. STRČIĆ 2007: 167–168, 169.

121 P. STRČIĆ 2007: 171, 172.

122 P. STRČIĆ 2007: 172.

123 P. STRČIĆ 2007: 172, 173, 174.

124 P. STRČIĆ 2007: 174. Inače, Dubrovčani i Senjani su već 1248. potpisali ugovor o trajnom i vječnom miru i prijateljstvu (A. MIJATOVIĆ 2001: 86). Moguće je da ishod ove presude u korist Dubrovčana leži i u toj činjenici.

125 P. STRČIĆ 2007: 174, 175.

126 T. MATIĆ 2009: 367–394.

da je prvotna motivacija dolaska templara u Hrvatsku bila zaštita hodočasničkih putova, a jedan od hodočasničkih putova prema Svetoj Zemlji išao je i uz Jadransko more.¹²⁷ Matić darovanje Gacke templarima tumači kao Andrijino opravdavanje „pobožnim pobudama“, odnosno tako da je kralju više odgovaralo da se predstavi kao pobožni mecena, nego kao siromah koji je prisiljen uzimati zajmove.¹²⁸ „Naknadu za troškove i trud“ koju Andrija spominje u darovnici tumači kao otplatu duga odnosno novca kojeg je Andrija dobio od templara za križarski pohod a koji je, prema mišljenju Matića, bio iznosom mnogo veći nego što je vrijednost Gacke.¹²⁹ Pokušaj Senjana da spriječe templare u naplaćivanju lučke pristojbe tumači tako da stanovnicima gradova nipošto nije odgovaralo da im templari svojim nametima upropaštavaju trgovinu.¹³⁰ Netom nakon „pokolja“ na Šajju, referirajući se na dokument u kojem spomenuti Metis rješava neke granice Gacke, Matić navodi da su 1245. godine u Senju bila tek trojica templara.¹³¹ Na temelju jedne isprave o mirenju templara s hercegom Kolomanom, činjenice da Venecija nije tražila „astronomsku odštetu“ od 5000 libara i 200 denara srebra od Babonića već templara, te pretpostavke kako su se Babonići, dok su templari bili zaokupljeni borbom s Kolomanom, pokušali proširiti na štetu templara i izmiriti sa Senjanima, bez spaljivanja grada, suprotstavlja se Kosi i implicira kako Senj nisu spalili Babonići već templari.¹³² Matić implicira i na to da su templari spalili Senj kako bi ugušili pobunu Senjana.¹³³ Spaljivanje Senja Matić stavlja i u kontekst moći templara na ovim prostorima – njihova moć, dakle, nije bila velika, ali dovoljna da spale Senj i, iako u drugom kontekstu, odupru se Kolomanu.¹³⁴

Juraj Balić također se dotaknuo templara u Senju u radu *Templari u Hrvatskoj s posebnim osvrtom na templare u Vrani* (2017.)¹³⁵, iako i on, kao Kolanović, primarno piše o templarima u Vrani. Kroz rad Balić provlači i tezu kako je templarsko djelovanje u Hrvatskoj bilo prvenstveno usmjereno na ispunjavanje njihove glavne zadaće – prikupljanje sredstva za obranu Svete Zemlje, te da je u tu svrhu Vrana, zbog svoje strateške i ekonomske pozicije, bila jako pogodno templarsko sjedište (preceptorat).¹³⁶ Prenosi slučaj iz 1245. i mišljenje Dobronić kako su Senj i Gacka očito sačinjavali jedan preceptorat, no značenje preceptora u imenu Ivana koji se javlja iste godine, čini se, ostavlja otvorenim.¹³⁷ Prenosi slučaj iz 1248. i mišljenje Kolanovića

127 T. MATIĆ 2009: 367, 371.

128 T. MATIĆ 2009: 379.

129 T. MATIĆ 2009: 379, 380.

130 T. MATIĆ 2009: 380.

131 T. MATIĆ 2009: 383. U jednom navratu već je spomenuta pretpostavka da je do 1260. godine viteški red templara brojao do 20 000 članova (LJ. IVANČAN 1927: 314), a uzme li se u obzir i da je u Europi postojalo više tisuća templarskih sjedišta (usp. L. DOBRONIĆ 2002: 81) i u konačnici brojka od 20 000 podijeli s tih nekoliko tisuća sjedišta, možda ne treba čuditi podatak da su u Senju, kao tek jednom sjedištu templara, bila tek trojica.

132 T. MATIĆ 2009: 385.

133 Isto.

134 T. MATIĆ 2009: 391.

135 J. BALIĆ 2017: 257–269.

136 J. BALIĆ 2017: 267.

137 Usp. J. BALIĆ 2017: 261–262, bilj. 10. Balić se pritom poziva na Dobronić koja navodi kako *preceptor* može značiti i *zapovjednika* ili *upravitelja luke*, te *zapovjednika broda* ili *brodova*. Postoji, prema Baliću, i jedan srodan slučaj iz 1284. godine na području vranskog preceptorata kada se u jednoj ispravi spominje „fratris Johannis de Foyis in Zablata preceptoris“. *Preceptoris* u ovom slučaju može upućivati na to kako je Zablata bilo zaseban preceptorat, ali budući da je Zablata bilo luka važna za trgovačku i prometnu aktivnost templara, moguće je da *preceptoris* znači i nešto od ovoga što pretpostavlja Dobronić (usp. DOBRONIĆ 1984(a): 60–61). U nedostatku dokumenata za Senj, moguće je pretpostaviti i kako *preceptor* u slučaju Ivana iz 1245. također predstavlja nekog *upravitelja luke* ili sl. Možda je, dakle, Gacka alternativa Vrani, a Senj Zablata.

prema kojem se Senj ubrajao među posjede preceptorata u Vrani. Kako navodi Balić, nije bilo uobičajeno da jedan preceptor upravlja dvama preceptoratima i navodi kako se možda samo radilo o privremenom rješenju prije izbora novog preceptora. Tu mogućnost Balić temelji na pretpostavkama kako je templara na hrvatskom području bilo malo i kako se njihov broj zasigurno i smanjio nakon mongolske najeze 1241. i 1242. godine, kada su mnogi templarski posjedi, među kojima posebno Senj, pretrpjeli znatne materijalne i ljudske gubitke.¹³⁸ Luke Zblaće i Senj navodi kao važna ekonomska središta templara preko kojih se odvijala trgovina s lukama Apeninskog poluotoka te ističe kako je gubitkom Senja 1269. godine Zblaće dobilo na važnosti.¹³⁹ Prenosi i mišljenje Matića prema kojem je Andrija II., nakon povratka s križarskoga pohoda, darovao templarima Gacku županiju kao otplatu duga.¹⁴⁰

ZAKLJUČAK

Unatoč tome što je o Senju sačuvano i više podataka nego li o nekim drugim templarskim preceptoratima, na temelju tih podataka nije ipak moguće rekonstruirati neku jasniju priču. Danas je sa sigurnošću moguće prihvatiti kako je otkrivena crkvice u podnožju kule Nehaj ona koja se spominje u ispravi pape Lucija III. iz 1184./85. (Glavičić, Bogović). Kada je ona točno darovana templarima, pa i Senj koji se spominje u istoj ispravi, nije poznato. Ono što je sigurno svakako jest činjenica da je ta crkvice postojala i prije nego li je darovana templarima, a njezinu donaciju templarima potvrdio je i Andrija II. 1209. godine. Eventualna mogućnost postojanja dviju crkvice sv. Jurja, a koju je otvorio Pavičić svojom pretpostavkom (1967./68.), po svemu sudeći otpada.

Unatoč tome što je u templarskom sjedištu *kuća* (*domus*), a ne *samostan* (*monasterio*), najveći broj autora ipak drži da su u Senju templari imali *samostan* (Kukuljević, Klaić, Frančičković, Tijan, Ostojić, Kolanović, Krmpotić), u kojem su ih onda naslijedili benediktinci (Frančičković, Tijan, Krmpotić). Tezi da su templare u Senju u njihovu samostanu naslijedili benediktinci suprotstavio se Mile Bogović, koji tvrdi da su benediktinci imali svoj samostan u mjestu Sv. Juraj (Jurjevo), 10 km južno od Senja, međutim nije dao uvjerljive argumente čime bi svoju tezu i potvrdio. Bogović drži da je vjerojatnije da su templare u njihovu samostanu u Senju naslijedili franjevci, dok bi u njegovu slučaju onda benediktinci i templari bili suvremenici u Senju, s tim što bi benediktinci imali svoju opatiju u mjesto Jurjevo. Benediktinci i templari, po svemu sudeći, nisu bili suvremenici na senjskom području (uključujući i Jurjevo), a na pitanja gdje se točno nalazio templarski *samostan* (*kuća*), jesu li nakon odlaska templara benediktinci ili franjevci naslijedili taj *samostan* (*kuću*), jesu li na senjskom području postojala možda dva benediktinska samostana sv. Jurja, jedan u Senju, a drugi, možda s dodatkom *de Lizac*, u Jurjevu, ne može se iz dostupnih činjenica još dati uvjerljiv odgovor. Kroz ovaj rad nastojalo se što bolje postaviti spomenutu raspravu, a koliko se u tome uspjelo, procijenit će čitatelj. Dosad se najrealnijom mogućnošću čini da su templari svoju *kuću* (koja je možda doista bila i *samostan*) uredili odmah do spomenute crkvice sv. Jurja, dakle u podnožju kule Nehaj, no arheološka istraživanja nisu to još potvrdila.

Danas je s velikom sigurnošću moguće potvrditi kako su templari 1239. godine spalili Senj (Matić), a ne Babonići (Kosi), te kako su templari očito bili smetnja domicilnom stanovništvu u

138 J. BALIĆ 2017: 262, v. bilj. 11.

139 J. BALIĆ 2017: 263–264, v. i bilj. 13.

140 J. BALIĆ 2017: 265.

Senju, što potvrđuje primjer iz 1257. Kada su templari dobili Senj, raspolagali su samo nekim pravima, poput ubiranja određenih prihoda (N. Klaić), a kasnije (1240.) su raspolagali i zemljom (Dobronić). Od 1184./85. do 1240. Senj je svakako doživio i veliku transformaciju – selo (1184./85.), pa grad (1209.), pa u konačnici utvrđeni grad (1219.). Andrija II. darovao je templarima Gacku 1219. godine, kako i najveći broj autora smatra. Senj je doista zbog svojega geostrateškog položaja igrao važnu ulogu templarima, a očito je, kao i Vrana (Balić), bio pogodan za ostvarenje osnovne templarske zadaće na ovim prostorima – prikupljanju sredstava za obranu Svete Zemlje. Osim toga, Senj je bio i na hodočasničkoj magistralnoj ruti uz Jadransko more, i moguće je pretpostaviti da su templari u Senj najvjerojatnije dovedeni zbog zaštite hodočasnika od domicilnog stanovništva (Matić), a ne zbog istrjebljivanja hereze (Krmpotić). Unatoč tome što su se templari doista osjećali strancima u Senju, po svemu sudeći nisu ga se htjeli odreći, o čemu svjedoči dugotrajna parnica u ispravi Grgura X. iz 1274. U prilog tezi da su se templari osjećali strancima možda govori i podatak da su od svih imena senjskih templara, kako se čini, tek dva domaća – ono iz 1233. i ono iz 1234. Doista je moguće prihvatiti činjenicu da su 1245. u Senju bila tek trojica templara (Matić), s time da taj podatak ne treba biti iznenađujući. Svi autori suglasni su u tome da templari nakon 1269. napuštaju Senj.

Pitanje na koje je teško dati odgovor tiče se templarskog ustroja u Senju. Nije jasno jesu li templari u Senju imali preceptorat, te ako jesu, je li taj preceptorat s Gackom činio jedan preceptorat, ili su Senj i Gacka bili dva zasebna preceptorata? Nije jasno na čemu pojedini autori (npr. Dobronić, pa donekle i Strčić) kroje tezu kako su Senj i Gacka sačinjavali jedan preceptorat, iako ni ta mogućnost nije isključena. Najvjerojatnije se radi ili o geografskoj blizini ili činjenici što se Senj s Gackom spominje zajedno u pojedinim ispravama (npr. 1269. i 1274.). Međutim, ono na što valja skrenuti pozornost svakako je činjenica da je kralj Andrija II. Gacku darovao templarskom redu, a ne templarima u Senju, te da se Gacka, kada je bila darovana, tek doticala zemlje Senja. Nadalje, u ispravi u kojoj magistar templara, Ivan de Metis, rješava granice neke zemlje koju samostan sv. Jurja ima u Gackoj, spominju se dva zasebna preceptora – za Senj brat Ivan, a za Gacku brat Bernard. Dostupne činjenice iz izvora ipak više upućuju na zaključak kako se radi o dva zasebna preceptorata, no ako je i tako, o Gackoj kao zasebnome templarskom preceptoratu danas ne postoje gotovo nikakva saznanja. Od 17 spomenutih isprava, eventualno 3 govore o templarskoj djelatnosti u Gackoj – slučajevi iz 1243., 1245. i 1256. Dobronić zastupa mišljenje kako se preceptori u Senju javljaju tek nakon tatarske provale, međutim primjer iz 1233. pokazuje kako su oni u Senju postojali i prije toga. Templari su od Tatara svakako bježali, o čemu svjedoči isprava od 3. svibnja 1248., a tko predstavlja misterioznu braću iz samostana sv. Juraj koja su također bježala (Kukuljević, Kolanović, Bogović), nije posve jasno. Moguće je da se doista radilo samo o templarima jer nije poznato koji je crkveni red u vrijeme boravka templara u Senju (1183. – 1269.) njima bio suvremenik na senjskom području i imao zaseban samostan.

Na primjeru Senja moguće je vidjeti i kakva je percepcija templara u Ugarsko–Hrvatskom Kraljevstvu u očima pojedinih autora – primjerice, Matić nema grandioznu sliku o templarima kao što ima možda Strčić. Komparativnim istraživanjem povijesti drugih crkvenih redova, primjerice one cistercita u Topuskom, a s kojima su templari iz Senja imali komunikaciju, moći će se u budućnosti doći do još nekih spoznaja.

IZVORI

- CD II – *Codex diplomaticus Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*, II, Tadija Smičiklas (ur.), Zagreb: JAZU, 1904.
- CD III – *Codex diplomaticus Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*, III, Tadija Smičiklas (ur.), Zagreb: JAZU, 1905.
- CD IV – *Codex diplomaticus Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*, IV, Tadija Smičiklas (ur.), Zagreb: JAZU, 1906.
- CD V – *Codex diplomaticus Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*, V, Tadija Smičiklas (ur.), Zagreb: JAZU, 1907.
- CD Dodatci I – *Codex diplomaticus Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*, Dodatci I, Hodimir Sirotković, Josip Kolanović (ur.), Zagreb: HAZU, 1998.
- CDH II – *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis*, II, György Fejer (ur.), Budim: Typographia Regiae Universitatis Ungaricae, 1829.
- CDH III(1) – *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis*, III(1), György Fejer (ur.), Budim: Typographia Regiae Universitatis Ungaricae, 1829.
- CDH III(2) – *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis*, III(2), György Fejer (ur.), Budim: Typographia Regiae Universitatis Ungaricae, 1829.
- CDH IV(3) – *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis*, IV(3), György Fejer (ur.), Budim: Typographia Regiae Universitatis Ungaricae, 1829.
- LJUBIĆ I – *Listine o odnošajih između južnoga Slavenvstva i Mletačke Republike*, I, Šime Ljubić (ur.), Zagreb: JAZU, 1868.
- THEINER I – *Vetera monumenta historica Hungariam sacram illustrantia*, I, Augustin Theiner (ur.), Romae, 1859.

RJEČNIK

- Rječnik srednjovjekovnog latiniteta Jugoslavije*, Marko Kostrenčić (ur.), I (slova A–K), Zagreb: Izdanje Historijskog instituta Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, 1973.

LITERATURA

- J. BALIĆ, 2017 – Juraj Balić, Templari u Hrvatskoj s posebnim osvrtom na templare u Vrani, U: *Braća Vranjani i vransko područje tijekom povijesti*, Božo Došen (ur.), Zadar: Ogranak Matice hrvatske u Zadru, 2017, 257–269.
- M. BARBER, 2002 – Malcolm Barber, Templari, *Lucius: zbornik radova Društva studenata povijesti „Ivan Lučić–Lucius“*, 2, 2002, 181–184.
- J. BELAJ, 2007 – Juraj Belaj, *Templari i ivanovci na zemlji svetoga Martina*, Dugo Selo: Pučko otvoreno učilište, 2007.
- J. BELAJ, 2008 – Juraj Belaj, *Ivanec kroz slojeve prošlosti. Deset godina arheoloških istraživanja u Ivancu*, Ivanec: Grad Ivanec, Mini–print–logo, 2008.
- I. BEUC, 1985 – Ivan Beuc, *Povijest institucija državne vlasti Kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije*, Zagreb: Pravni fakultet Zagreb, Centar za stručno usavršavanje i suradnju s udruženim radom, 1985.
- M. BOGOVIĆ, 1992 – Mile Bogović, Sveti Juraj i Senj, *Senjski zbornik*, 19, 1992, 25–34.
- L. DOBRONIĆ, 1984(a) – Lelja Dobronić, *Viteški redovi. Templari i ivanovci u Hrvatskoj*, Zagreb: [Analecta Croatica Christiana 18], Kršćanska sadašnjost, 1984.
- L. DOBRONIĆ, 1984(b) – Lelja Dobronić, *Posjedi i središta templara, ivanovaca i sepulkralaca u Hrvatskoj*, Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1984.
- L. DOBRONIĆ, 2002 – Lelja Dobronić, *Templari i ivanovci u Hrvatskoj*, Zagreb: Dom i svijet, 2002.
- L. DOBRONIĆ, 2003 – Lelja Dobronić, Templari u Senju, *Senjski zbornik*, 30, 2003, 191–200.
- J. FRANČIŠKOVIĆ, 1927 – Josip Frančišković, Gdje je bila Opatija sv. Jurja?, *Bogoslovska smotra*, 15(4), 1927, 489–492.
- A. GLAVIČIĆ, 1965 – Ante Glavičić, Značajni arheološki nalazi u tvrđavi Nehaj u Senju, *Vijesti muzealaca i konzervatora Hrvatske*, 14(1), 1965, 7–11.
- A. GLAVIČIĆ, 2003 – Ante Glavičić, Pregled starokršćanske i srednjovjekovne baštine Like, Podgorja i grada Senja, *Senjski zbornik*, 30, 2003, 21–82.

- I. GOLDSTEIN, B. GRGIN, 2006 – Ivo Goldstein, Borislav Grgin, *Europa i Sredozemlje u srednjem vijeku*, Zagreb: Novi Liber, 2006.
- B. GRGIN, 1992 – Borislav Grgin, Odjeci križarskih ratova u Hrvatskoj, *Historijski zbornik*, g. XLV(1), 1992, 139–154.
- R. HORVAT, 1904 – Rudolf Horvat, *Povjest Hrvatske*, Petrinja: Tiskara Dragutina Benka, 1904.
- J. HUIZINGA, 1964 – Johan Huizinga, *Jesen srednjeg vijeka*, Zagreb: Matica hrvatska, 1964.
- LJ. IVANČAN, 1927 – Ljudevit Ivančan, Duhovni viteški redovi u Hrvatskoj u srednjem vijeku, *Bogoslovna smotra*, 14(3), 1927, 314–316.
- N. KLAIĆ, 1971(a) – Nada Klaić, Društvena struktura kvarnerske općine u razvijenom srednjem vijeku, *Krčki zbornik*, 2, 1971, 111–144.
- N. KLAIĆ, 1971(b) – Nada Klaić, Kako i kada su knezovi Krčki stekli Modruš i Vinodol?, *Vjesnik historijskih arhiva u Rijeci i Pazinu*, 16, 1971, 129–168.
- N. KLAIĆ, 1990 – Nada Klaić, *Povijest Hrvata u srednjem vijeku*, Zagreb: Globus, 1990.
- N. KLAIĆ, 2019 – Nada Klaić, *Izvori za hrvatsku povijest do 1526. godine*, Zagreb: Fortuna, 2019.
- V. KLAIĆ, 1901 – Vjekoslav Klaić, *Krčki knezovi Frankapani*, Zagreb: Izdanje „Matice hrvatske“, Tisak K. Albrechta (Jos. Wittasek), 1901.
- J. KOLANOVIĆ, 1971 – Josip Kolanović, Vrana i templari, *Radovi Instituta Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zadru*, 18, 1971, 207–226.
- L. KOS, 1971 – Lucijan Kos, Prior vranski i njegove funkcije u našoj pravnoj povijesti, *Radovi Instituta Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zadru*, 18, 1971, 227–237.
- M. KOSI, 2001 – Miha Kosi, The Age of the Crusades in the South–East of the Empire (Between the Alps and the Adriatic), U: *The Crusades and the Military Orders: Expanding the Frontiers of Medieval Latin Christianity*, József Laszlovszky, Zsolt Hunyadi (ur.), Budapest: Department of Medieval Studies, Central European University, 2001, 123–165.
- B. KRMPOTIĆ, 1981 – Branko Krmpotić, Benediktinci u gradu Senju i okolici, *Senjski zbornik*, 8, 1981, 318–324.
- KUKULJEVIĆ, 1886(a) – Ivan Kukuljević Sakcinski, Priorat vranski sa vitezovi templari i hospitalci sv. Ivana u Hrvatskoj, *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*, 81, 1886, 1–80.
- KUKULJEVIĆ, 1886(b) – Ivan Kukuljević Sakcinski, Priorat vranski sa vitezovi templari i hospitalci sv. Ivana u Hrvatskoj, *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*, 82, 1886, 1–68.
- R. LOPEZ, 1978 – Roberto Lopez, *Rođenje Europe*, Zagreb: Školska knjiga, 1978.
- M. MARKOVIĆ, 2003 – Mirko Marković, *Hrvatsko plemstvo, svećenstvo i redovništvo*, Zagreb: Naklada Jesenski i Turk, 2003.
- T. MATIĆ, 2009 – Tomislav Matić, Balkanski križonoše: ekonomska i politička uloga templara na hrvatskom prostoru, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu*, 41, 2009, 367–394.
- T. MATIĆ, 2011 – Tomislav Matić, Viteški red u službi monarhije. Hospitalci na hrvatskom prostoru u XIII. i XIV. stoljeću, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu*, 43, 2011, 187–206.
- A. MIJATOVIĆ, 2001 – Tomislav Matić, *Iz riznice hrvatske povijesti i kulture*, Zagreb: Školska knjiga, 2001.
- I. OSTOJIĆ, 1963 – Ivan Ostojić, *Benediktinci u Hrvatskoj i ostalim našim krajevima*, I, Split: Benediktinski priorat – TKON (kod Zadra), 1963.
- I. OSTOJIĆ, 1964 – Ivan Ostojić, *Benediktinci u Hrvatskoj i ostalim našim krajevima*, II, Split: Benediktinski priorat – TKON (kod Zadra), 1964.
- S. PAVIČIĆ, 1962 – Stjepan Pavičić, Seobe i naselja u Lici, *Zbornik za narodni život i običaje*, 41, 1962, 15–330.
- S. PAVIČIĆ, 1967/ 1968 – Stjepan Pavičić, Senj u svojem naselnom i društvenom razvitku od 10. st. do turskog prodora, *Senjski zbornik*, 3, 1967/ 1968, 324–373.
- P. STRČIĆ, 2007 – Petar Strčić, Prilog o Senju u 13. i 14. st. za uspona knezova Krčkih, načelnika i knezova Senjskih, *Senjski zbornik*, 34, 2007, 161–195.
- F. ŠANJEK, 1988 – Franjo Šanjek, *Crkva i kršćanstvo u Hrvata*, Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1988.

- F. ŠIŠIĆ, 1916 – Ferdo Šišić, *Pregled povijesti hrvatskoga naroda. Od najstarijih dana do godine 1873*, Zagreb: Matica hrvatska, 1916.
- P. TIJAN, 1940 – Pavao Tijan, Grad Senj u povijesti i kulturi hrvatskog naroda, *Hrvatski kulturni spomenici*, 1, 1940, 11–34.
- J. ZANINOVIĆ, 1993 – Joško Zaninović, Ivanovci (Malteški vitezovi) na tlu Hrvatske do 1526. godine, *Croatia Christiana periodica*, 17(31), 1993, 25–41.